

DÖBLING
AVAGY EGY HALHATATLAN LÉLEK SZABADULÁSA BÖRTÖNÉBŐL
Regös István festménye
(Akril, vászon, 200x123 cm)

2010/2.
MÁRCIUS-ÁPRILIS

TREZOR KIADÓ

1149 Budapest, Egressy köz 6. (Az Egressy út 46. mellett!)

Telefon/fax: (1) 363-0276 * E-mail: trezorkiado@t-online.hu (Új cím!)

Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

Az árak 2010. december 31-ig érvényesek.

Raktári szám:	Szerző:	Cím:	Iskolai ár (Ft)	Bolti ár (Ft)
TR 0001	Cs. Nagy Lajos	Alapfokú helyesírási gyakorlókönyv 3–8. osztály	690	890
TR 0002	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési gyakorlókönyv 3–4. osztály	650	830
TR 0003	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési munkafüzet 3–4. osztály	400	500
TR 0004	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási munkafüzet 3–4. osztály	400	500
TR 0005	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési gyakorlókönyv 5–6. osztály	650	830
TR 0006	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési gyakorlókönyv 7–8. osztály	690	890
TR 0007	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési munkafüzet 5–6. osztály	440	600
TR 0008	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési munkafüzet 7. osztály	400	500
TR 0009	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési munkafüzet 8. osztály	400	500
TR 0010/T	Magassy László	Leíró magyar nyelvtan az általános iskolák 5–8. és a nyolcosztályos gimnáziumok I–IV. osztálya számára <i>(Tartós tankönyv változat, kemény kötésben.)</i>	820	930
TR 0011	Magassy László – Magassyné Molnár Katalin	Gyakorlatok, feladatok I. magyar nyelvtanból az általános iskolák 5. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok I. osztálya számára	200	250
TR 0012	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási munkafüzet 5–6. osztály	440	600
TR 0013	Magassy László	Gyakorlatok, feladatok II. magyar nyelvtanból az általános iskolák 6. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok II. osztálya számára	200	250
TR 0014	Magassy László	Gyakorlatok, feladatok III. magyar nyelvtanból az általános iskolák 7. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok III. osztálya számára	200	250
TR 0015	Magassy László – Magassyné Molnár Katalin	Gyakorlatok, feladatok IV. magyar nyelvtanból az általános iskolák 8. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok IV. osztálya számára	200	250
TR 0016	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási gyakorlókönyv	1000	1250
TR 0017	Hangay Zoltán	Magyar nyelvi gyakorlókönyv	1000	1250
TR 0018	Cs. Nagy Lajos	Magyar nyelvi munkafüzet 1–2. osztály	550	650
TR 0019	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási munkafüzet 7–8. osztály	550	650
TR 0021	Tánczos K.	Középiskolába készülök! Gyakorlókönyv magyar nyelvből	840	950
TR 0022	N. Császi Ildikó	Példaszövegek a magyar nyelvtan tanításához 2–8. osztály	630	750
TR 0023	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási munkafüzet 3–4. osztály (Átdolgozott, bővített, színes nyomású kiadás; szerepel a tankönyvjegyzéken.)	960	1100

MAGYARTANÍTÁS

2010. 2. szám

LI. évfolyam

Módszertani folyóirat

Megjelenik évente ötször:

*január, március, május,
szepember és november
hónapban.*

Szerkesztő:

A. Jászó Anna

A szerkesztőség címe:

Budapest, Eötvös u. 77. 1153

Telefon/fax: 306-4234

E-mail: postmaster@adamir-retor.t-online.hu

* * *

Kiadja a Trezor Kiadó

A kiadó címe:

Budapest, Egressy köz 6. 1149

Telefon/fax: (1) 363-0276, e-mail:

trezorkiado@t-online.hu

Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

Felelős kiadó:

A Trezor Kiadó igazgatója

ISSN 0464-4999

Egyes szám ára: 410 Ft

Éves előfizetési díj: 2050 Ft

Két példány (azonos címre): 3200 Ft

Három vagy több példány (azonos címre)
példányonként: 1600 Ft

Az elektronikus kiadás előfizetési díja: 1000 Ft

A folyóirat megrendelhető a Trezor Kiadó címén, levélben, telefonon vagy telefaxon. Fizetés a megrendelést követően megküldött számla alapján csekken vagy átutalással.

Hirdetési díjszabás:

Hátsó borító: 50 000 Ft + áfa

Belső borítók: oldalanként 30 000 Ft + áfa

Belső oldal: 20 000 Ft + áfa

TARTALOM

ANYANYELVÜNKRŐL

Svindt Veronika: Gróf Széchenyi

István: Az anyanyelvről ember és nemzet életében. Széchenyi lappangó írása

a magyar nyelvről..... 2

Pásztor Bertalan: Az anyanyelv

az (én) életemben 13

A TANÍTÁS MŰHELYÉBEN

Keller Zsuzsanna: Paradigmaváltás az irodalomban: Tandori Dezső költészetéről vallott felfogása és egy versének elemzése (*Óravázlat, 12. osztály*) 22

Homa-Móra Éva: Ötletgyár. Mesevasút, reklám és egyéb huncutságok a magyarórán 30

NYELVMŰVELÉS

Holczér József:

A piaristák és neveik 34

Kötőjelet – és: jó helyre! 35

Dóra Zoltán: Botoljék, csukoljék..... 35

Pappné Szabó Alexandra: A vonatkozó névmások a magyar középiskolások mai nyelvhasználatában. Egy feladatlapos vizsgálat tapasztalatai 36

E számunk szerzői:

Dóra Zoltán, tanár, Vác ♦ Holczér József, tanár, Kecskemét ♦ Homa-Móra Éva, tanár, Eger ♦ Keller Zsuzsanna, egyetemi hallgató, ELTE BTK ♦ Pappné Szabó Alexandra, tanár, Fertőd ♦ Pásztor Bertalan, tanár, Dunaújváros ♦ Svindt Veronika, tanár, doktorandusz, ELTE BTK

Svindt Veronika

Gróf Széchenyi István: Az anyanyelvről ember és nemzet életében Széchenyi lappangó írása a magyar nyelvről¹

Az egész munka veleje²

Legnagyobb palotáinkban a magyar nyelv idegen, ritkán fogadják szívesen, s ha megjelen is néha különös alkalmaknál, úgy szólván kivétel gyanánt, csak úgy lövell a számos külföldi szózatot keresztül, mint villám a borult ég hasadékin. A szegény számkivetett csak előszobákban s istállóknak cselédek közt tartózkodik inkább. S a ház ékessége – az asszony –, ki mindent elevenít s a legszárabb dolgokra is bájt hint, nem érti, s ha érti is, hátat fordít neki!³ Okos elme pedig nem tagadhatja, hogy a nemzet jövőisége szoros kapcsolatban áll nyelvének fiatal s kifejthető, vagy fejthetetlen s holt létével.⁴ Hol az asszony nem anyanyelvére tanítja gyermekét, nem várhatni fényes nagyságot, romolhatatlan nagy ére nyeket megnyilvánulni látni. Az asszony az idegen nyelv madzagával gúzsba köti gyermeke képzetét, ki a természet s világ felette nagy csudáit nem ismerendi meg azon nyelven, melyet az anyatejjel szívott magába. Azon nagy csuda pedig, mellyen oly sokan bámulnak, hogy a Magyar annyi tenger viszontagság közt sem olvadt még össze más nemzetekkel, nem egyéb mint legtermészetesb következése nyelve erejének, melyet idegen halandó elgázolni nem képes,⁵ számára elő sem tűnik a deák nyelv szürke hályogának erezete mögül. Egykor magam is eléggé balgatag valék azt vélni, hogy a magyar nyelv gát s akadály Magyarország előmehetésében; most erősen hiszem azt, hogy ezen drága de rejtejt kincscsel mindent véghez vihettek: nélkülé semmit, ami Magyarországhoz méltó.⁶

Nyelvünk állapotjának okát nem egyébben kell keresni, mint nemesuraink gögös nagyravágásában vagy ellenkezőleg: pallérozatlan s nem tetszetős viselkedésében, lelki alkatunk sajátágaiban, irodalmunk s nagy talentumaink elhanyagolt voltában, s a rest, változtatni semmit sem akaró maradiak hangos zsvivajgásában, mely gyakorta elnyomja a józan, de halk szót. (Ami az örökké egy helyt állókat illeti – kiket tán „Sohamozdiaknak” lehetne nevezni –, azok számára írni nem tudok, mert ők nemcsak az én csekély, de, merem állítani, minden írói tehetségen magasan túl lebegnek, s tudatlansággói álmokból semmiképp sem ébresztethetnek fel.)⁷ Míg nem tüzük országunk minden vármegyéjének s polgárainak kapujára a felhívást: „tartsunk össze s emeljük magyar nyelvünket az öt legkivált megillető magasságba”, addig aligha remélhetünk változást nemzetünk fejledezésének irányában. Hiába várjuk szélesre tárt szánkba a tűzön megsült galambot repülni, tegyük inkább érte minden erőnkkel, s legelőbb egyesülés által, mely nélkül semmi elő nem menend. Talpigazság, hogy nem mén az a dolog jó sikerrel, hol egybehangzás s együttartás nincs, s nem boldogulhat Nemzet ott, hol az egyes polgárok nagyobb becsületet, nagyobb dísz ismernek, mint a közakarattal hódolni, s engedelmeskedni a hazának!⁸

Van minden hazában felesleg s hiány, s csak az, ki azokat tökéletesen ismeri, szerezhet lassan-lassan magának s hazafiainak több birtokot, jobb körülállásokat, czélszerűbb életet. S nem az cselekszik bölcsen, ki hazaszeretetét abban helyezeti, hogy minden idejét annak dicséretére pazarolja, hanem inkább az, ki hátramaradását fejtegeti s boldogításában elősegélleni fáradozik.⁹ Nem tartom ennél fogva haszatalannak, hosszas és unalmas fejtegetések helyett, a magyar nyelv tárgyáról vallomáson itt inkább egyenesen kimondanom. Ha nincs is igazam, legalább megfontolásra fogok gerjeszteni, s így a Való hihetőleg szaporábban tüenend elő, mint ha hallgatnék, s a közönségnek minden esetre nem ártok; habár magamnak nem használok is.¹⁰

¹ Az OKM 2009. évi anyanyelvi pályázat díjnyertes műve. Ajánljuk az iskolai Széchenyi-ünnepségek műsorához. A szerk.

² Világ, Ön- és körülményisméreti töredékek.

³ Világ, Ön- és körülményisméreti töredékek.

⁴ Világ, Vallomások: A magyar nyelv.

⁵ Világ, Vallomások: A magyar nyelv.

⁶ Világ, Töredékek egy Angol leveleiből.

⁷ Stádium, Előszó.

⁸ Levelek I., Zalabéri Horváth Jánoshoz.

⁹ Hitel, A magyar nem bírja magát oly jól, mint körülményei engednek.

¹⁰ Világ, Vallomások: A magyar nyelv.

A magyar nyelv csudálatraméltó voltárúl

A szó a lélek egyedüli organuma. Állati vágyinkat hangok, jelek, képvonásink, mozdulatink s testünk által nyilatkoztatjuk ki; de amit a földi salakul tiszta lélek érez, csak szó fejezheti ki, s azt is csak gyengén s igen felszínleg!¹¹ Több van bennünk, sokkal több, mint amennyit szóval le tudunk ábrázolni.¹² Ha anyanyelvünket nem pallérozuk, s neki megbecsülést nem adunk, s cselédeinkhez szólunk csak véle, a szegény, minden csinosodástúl megfosztott nyelv sosem fejledezhet oly magas fokra, hogy lelki érzést, tudományt, irodalmat oly élethűen fejezhessen ki, amilyen élethűn az a lélekben jelen vagyion. A nyelv csudálatos mivolta ugyanis abban áll, hogy vele mindazt a lehető legnagyobb tökéletességgel ki lehetesen fejezni, mit a legnemesb, tanultabb s legnagyobb erényű férfiú vagy asszony ép fejében, romlatlan szívében az idő, tér, képzelet s gerjedelmek határtalanságában, lelki tehetsége szerint, gondolhat, érezhet, sejdíthet!¹³

S amint az emberek nemes érzése, – képzelet, emlékezet s ítéleti tehetségei a jó rokonság, szelíd polgáriság s nagylelkű hazafiság varázs érzelmi jobban fejledeznek; úgy kell a nyelvnek is tisztulni, simulni, nagyobb határozottságot nyerni. Nem különben mint a nemzet növése s haladása által a nyelv is nő s halad; úgy rejt a nyelv fiatalsága, kifejithetése s túlulhatása egy mágusi viszonyhatást magában, mely megint a nemzetet emeli s dicsóíti. S ha van a nemzeteknél egy bizonyos aggság vagy halál jele, az semmi egyéb, mint ha nyelvek holt, vagy többé nem haladhat!¹⁴ Úgyhogy a felhozott, de emlékezetemből kiesett bölcsnek vagy szentnek csakugyan erősen igazza van azt állítani,¹⁵ hogy nemzet nyelv nélkül so-káig nem élhet, mert nem gondolkozhatni örökös időki idegen nemzetiség nyelvén.

Kivált ha a nemzeti nyelv oly igen csudálatos, mint saját magyar nyelvünk, melynek jelen korlatozottságából is világlik a nagyszerű szerkezeti s elmei képség. Lássunk egy példát: „szerelem” és „szeretet”. Tudommal egy élő nyelvben sincs e két érzet oly tisztán és elhatározottan elkülönözve, mint a magyarban. A német például azt mondja, *die Liebe ist ein Geschenk der Götter*, és nem tudhatni, ezen „*Liebe*” alatt azon érzelmet érti-e, mely a két nemzet egymáshoz szenvedelemre lobbantja, vagy azon érzelmet-e, mellyel a jobb ember az egész élő világi egyetem iránt viseltetik.¹⁶ Ha magyar nyelvünk tágulatlan s ifjú állapotjában is ily elkülönözésre alkalmas, képzelhetni, mi válhatnék belőle fölkarolása, segítése s csinosítása által.

A magyar nyelv varázs szépségében virulhatna,¹⁷ mert kifejlése azt lehetővé tenné, ha államférfiai nem képzelnék a latán nyelvet egyedül üdvözítőnek ennen anyanyelvük kárára. *De felette sokszor tapasztalhatni, hogy elöítélet közt felnőt leki vak csak azt látja szépnek, mihez szük látási körében hozzászokott.¹⁸ Pedig anyanyelvünk számtalan esetben bizonyítja, mily felsőbbséggel bír nem egy, már aknéjed kicsinosított idegen ige fölött.¹⁹ Erősen reméllem ezért, hogy megerősödend s szélesebb körökre terjed azon hazafíui csoport, mely elérni akarja, hogy a magyar nyelv a rómainak gyámsága alól irodalom és tudomány körében végkép emancipálja magát, s a diák szó a gyakorlati közélet terén gúnymosolyt idézzen minden ajakra.²⁰ Azt íram: „minden ajakra”, de korántsem érhetjük azon a Magyarországbán való minden lakost, csak azokat, kiktől a józan előrehaladó nézetek nem állanak messze.*

Senki nem tagadhatja, kinek füle van s azzal hall is, hogy magyar nyelvünk hangzása szinte zene a hallgatóság számára. Kivált, ha költészeink versezeteit olvassuk, nem lehet kétségünk abban, hogy a magyar nyelv Isten által is zenélésre, t. i. a beszéd általi zenélésre teremtett. Nem tagadhatni, hogy *memnyekbe ragadó költészet nélkül igen is agyagos, poros és sáros volna az emberi nem, és mi, magyarok, büszke örömezéssel mondhatjuk: magas lelkiüetű, isteni szikrátul túláradozó hazafiak és lantosok híjával soha nem voltunk és most sem vagyunk. – Berzsenyi, Kisfaludyak, Vörösmarty, Horvát Endre, Kölcsey, Petőfi, Bajza és számtalan, már feldicsőült honi hívek említésénél valjon ki azon szerencsétlen,*

¹¹ Világ, Vallomások: A magyar nyelv.

¹² Világ, Vallomások: A magyar nyelv.

¹³ Világ, Vallomások: A magyar nyelv.

¹⁴ Világ, Vallomások: A magyar nyelv.

¹⁵ Buda-pesti por és sár.

¹⁶ Buda-pesti por és sár, Töredék a szerelemlről.

¹⁷ Hunnia, Előszó.

¹⁸ Buda-pesti por és sár.

¹⁹ Buda-pesti por és sár.

²⁰ Hunnia, Előszó.

szánakozásra méltó magyar, kinek vére nem lüktetne sebesebben.²¹ Mely nyelvre fordíthatnók le, például hogy

„Még nyílnak a völgyben a kerti virágok,
még zöldell a nyárfa az ablak előtt”

Ugy-e nincs más oly nyelv, mely ezeket tökéletes csudájában produkálni tudná?

Ezért tehát ne szégyelljük azt, mi magyar s magyarul hangzik, mert hihetőleg nincs más nyelv e golyóbison, mellyel hazafiúi lelkünk rezdülési oly tökéletességgel hozhatók világra, mint anyanyelvünk. Az angol hazafiú beszélje buzgón az angolt, a német nemesúr ne szóljon más nyelven övéihez a németen kívül, s a francia is hasonlóképpen tegyen; mindenki azon nyelvet igyekezzék legnagyobb teljességgel megtanulni, mi anyanyelve. Mi tanuljuk, értjük s beszéljük a magyart, s igyekezzünk azt a köz s a nép szolgálatába állítani, mégpedig lehető legkívánatosb módon.

Okos előkészítéssel hozzuk anyanyelvünket a legtökéletesb fokra, használjuk azt, mi szép még többször, hagyjuk el, mi tán rútnak hangzik, s csinosítsuk azt, mi kellő szépségi fokon még nincs. *Ha van saját szavunk, ne tőrjük az idegent, ha pedig nincs s nyelvünk bányáibul nem teremthető, vagy pedig honi szavunk csak egy arányzattal is – nuance – mást jelent, mutassunk az idegen, minket gazdagító s az anyanyelvvél majd-majd összeforrandó szó iránt éppen anyni hospitalitást – vendégszeretetet –, mint amennyivel régi magyar szokás szerint fogadjuk a jövevényt.*²² Vegyük még észre kiaknázatlanul, fejtetlenül álló tájszavaink s szólásink kincsesbányáját is, melytől nyelvünk nem veszít, de szépségében csak nyerend. De semmit ne tegyünk kellő elővigyázat vagy megalapozás nélkül, mert tervezetünk összeomlik, s míg jobbra-balra pillantásunkat vetjük, porrá leend, s semmivé válik. Az okos más kárán tanul: *Bábel tornya építése körül oly lelkesedés vala, mely a magos egekig emelé tervét. Mi lón követke-zése? Rom; mert nem alapult „lelkiségen”, azaz a léleknek kifejtett tulajdonin, hidegvérű megfontoláson, célirányos előkészületen, a nehézségek legyőzéséhez józanul szabott erőkn.*²³

A magyar nyelv jelen nehéz helyzetének okairól

Nemesuraink hanyagsága első ok

Nem szükségeltetik sasszem annak észrevevésében, hogy hazánkban a magyar nyelv uraink által sem mirekellőnek mondott státusban van. Tudni illik uraink nem beszélnek a magyart, gondolván azt balgata-gul a paraszt nyelvének. Az pedig köztudomású dolog, hogy a paraszt hazánkban nem trónol éppen a legelőkelőbb magaslaton, túlságos tisztelet nemigen övezi azért, hogy tarkóját a nap azért egeti pirosra, hogy magtárainkba búza, asztalainkra kenyér kerülhessen. Valjon nem sokkal becsülendőbb-e uraink henyességénél ama serény s állhatatos fölművelési éberség és szorgalom, mely semmi nehézségtől nem retten vissza, s minden diadalmaskodik?²⁴ Igen célszerűleg és okosan²⁵ gondolkodik tehát, ki paraszt-jaink munkáját nem lenézi, hanem arról példát vesz, s oly fáradhatatlanul műveli anyanyelvét, mint földműves a szántóföldjét. Míg parasztjainkat, s vélük magyar anyanyelvünket lenézni hagyjuk, nem kétkedhetünk afelől, hogy 20 vagy 30 esztendő múltán *élet helyett halál fekszik majd az anyaföld szí-nén.*²⁶ Ennek, Istenért, vegyük elejét.²⁷

*Kik anyatejjel szítt előítélet, lány velejű vakság vagy hiú indulatosságbul mindig azt akarják, hogy az élő nyelven örökön örökké uralkodjék a holt nyelv, azok tévhit szerint, melyet itt hímezés nélkül egye-nesen kimondok, nem tesznek bölcsebben, mint ha az élőket halál uralkodása alá törekednének állíta-ni.*²⁸ Azért, mivel egy idegen hangon füttyölni tanult kalitkai madár tán jobban fizettetik, mint az, ki erdei énekét csattogja csak; azért az ember becse, ha átermészet sügtában az anyanyelv helyett idegent állít,

²¹ Buda-pesti por és sár.

²² Világ, Vallomások: A magyar nyelv.

²³ Buda-pesti por és sár.

²⁴ Stádium, A monopoliomok, céhek, limitatiók, s egyéb illyes intézetek örökre eltörlése.

²⁵ Buda-pesti por és sár.

²⁶ Stádium, Hitel.

²⁷ Stádium, XII. törvény.

²⁸ Világ, Vallomások: A magyar nyelv.

*nem nagyobbul, hanem kevesül, mert a holt nyelvű Classicus messze áll a hazafi mögött; s valóban csak áltermészet szomorú színeivel van felékesítve az, ki anyanyelvén nem beszélhet, sőt azt nem is érti, s csak idegen szótakkal teheti ki korcs érzelmeit.*²⁹

Nincs borzasztóbb, mint mindazon hajuknál erővel ilyen helyre hurcolt kifogások s balvélekedések, melyeknek a valóságoshoz nincsen több összehangzásuk annál, mint mi hasonlóság a krokodilus és a nemes paripa között találtatik. Minden nem tetsző dologra szinte röggvest talál a buzgólkodásban rest ember kifogást, s jól mondja a köz mondás, hogy nem akarásnak nyögdecéslés leend a vége. A hibás isméretek és gondolatok tehát nyelvünk lassú, alig-alig fejledezésének egyik oka.

*Hanem vegyük ezenkívül még a dolog pszichológiai részét is.*³⁰ Ha Pökhendi úr azonképpen vélekedik, hogy néminemű bécsi faragott lábú asztalkák mellett a magas úri társaságban kényelmesebb az ülés, mint Magyardi nemesúr kopott lócáján, úgy biztosnak vehetjük, hogy nem lesz a magyar nyelvnek jövője sem ma, sem holnap, egészen míg Pökhendi uraság lelkébe változás nem áll. Az uraságok csak a maguk hasznát keresik, s a köz hasznát odább tolják mint holmi felesleges aktát, s értelmüknek nem parancsol sem józan ész, sem belátás; mert önnön érdekük azon matéria, melynek egyedül engedelmeskedni hajlanak. *Ily szerencsétlen honban, ahol ily balgatagon parancsolnak, s ahol – ha egy Cherub parancsolna is – senki nem engedelmeskedik, ahol mindenki teszen, amint kénye tartja, ott csak a Szűz Mária s a vak véletlen marad pártvédül,*³¹ s a magyar nyelv ügye soha fel nem karoltatik. Uraink azon képzelgése, mely szerint a Lajta az Óperenciás tengerrel synonyma, mivel túlsó oldalán még a kerítés is kolbászból építetik, téveszmén alapszik, s nincsen lábazata. *Adjunk végre búcsút azon „nemesi vágy-nak”, mely mindent tesz semmiért,*³² s ne hevítsünk szívünket olyasmi iránt, ami nem a miénk. *A divat csábjátúl zsarkololva*³³ Pökhendi úr s felebaráti lenézéssel viseltetnek minden iránt, mi csak kissé is magyarnak fest, s ennek következtése, hogy oly öltözetben járnak, úgy élnek s oly nyelvet beszélnek, mely úgy áll nékik, mint a mesebéli szarkán a pávatoll. *Már belsőleg hahaha, de nem mutatom.*³⁴ Való igaz, hogy *Hunnia magasb állást érdemel! Nyomorult középszerűsége azon fullánk, mely lelkemet égető kinnal sérti. Ne tőrjék törpe létét, de emeljük dicső országok sorába!*³⁵ Ha nagyjai szégyenlik törpeségét, s ellene tenni félnek, mert önnön törpeségüket bevallani hasonlóképpen nem akaróznak, nem kerülend honunk világgására soha! De ki gyöngeségét beismerni bátor, sosem leend az a törpékkel egyazon magasságban!

Hasonlóképp *semmi egyéb, mint egy nagy bújódsi kapu, s gyáva ürügy,*³⁶ hogy a magyar nyelv fellette nehéz grammaticával bír, s azt megtanulni sok idő, a hazájáért fáradhatatlanul cselekvő nemesúrnak pediglen nincsen naponként 24 óráján felül még 8, melyben anyanyelvének elsajátításán igyekezhetnék. Ezen elgondolás úgy áll a józan országglás szellemével szemközt, mint a vak indulatoság, s maga bőrében majd-majd szétpuffadó hiúság áll a valódi szabadsághoz.³⁷ Van-e szebb, mint mikor az országgyűlésben magyarul szónokló urak honuk jobbítására magyar törvényt hoznak? Nem az-e a valódi szabadság, mely nem az austriai felséges udvar cipőjét akarja fényesre pucolni, hanem saját honja porát sepregeti inkább nemzete csizmájárúl? *Én szabadságomat nem abban helyeztem, hogy tehessenek vagy ne tehessenek hiúságom, gögöm, indulatim, szenvedelmim kénye szerint, hanem hogy a többségnek engedelmeskedni legyen köteles, és se többet, se kevesebbet ne tehessenek, mint egy soron álló bajtársaim.*³⁸

*Azon kárt, mely nemeseink göggyéből nemzetünkre s nyelvünkre háramlik, éppen oly bajosan tagadhatni, mint azt, hogy $2 \times 2 = 4$.*³⁹ *S valjon miért e gög? Mert az értelmi súly parányisága miatt eléggé ki nem fejlett nemzeti s egyesülési szellem hozzájuk elég hangos s hathatós szavakkal nem szólott soha még!*⁴⁰ Állapotjukat és önnön szabadságukat látják veszélyben a magyar nyelvbeni egyesülés által, s

²⁹ Világ, Vallomások: A magyar nyelv.

³⁰ Hitel, Mit kell tenni, s min kell kezdeni?

³¹ Levelek I., Döbrentei Gáborhoz, 1831. aug. 15.

³² Stádium, XII. törvény.

³³ Stádium, A monopolumok, céhek, limitációk, s egyéb illyes intézetek örökre eltörlése.

³⁴ Levelek II., Ismeretlenek.

³⁵ Levelek I., Temes vármegye Rendeihez, 1831. nov. 14.

³⁶ Stádium, A vizek, utak, s bel-vámok terheinek mindenkitül egyenlő viselése s azoknak országgyűlési elrendelése.

³⁷ Stádium, A vizek, utak, s bel-vámok terheinek mindenkitül egyenlő viselése s azoknak országgyűlési elrendelése.

³⁸ Levelek I., Zalabéri Horváth Jánoshoz.

³⁹ Hitel, A magyar gazda ma nem viheti mezeit a lehető legmagasb virágzásra.

⁴⁰ Stádium, A vizek, utak, s bel-vámok terheinek mindenkitül egyenlő viselése s azoknak országgyűlési elrendelése.

tévképzetükhöz ragaszkodván becsukják füleiket a józan gondolatok előtt. Kozmopolitának képzelik magukat, kiknek éppen csak a magyar nyelvet beszélni kellemetlen. *A kozmopolita tágasb szívűnek tartja magát, s így jobbnak mint másokat. Ő minden embertársait hordozza szívében, midőn a patrióta főképp csak hazafitait. Ő magasb értelműnek képzi magát, mert minden régi szokáson, bévett ítéleten át-hág, egyszerre keresztény, török, ateista lehet, s kaméleoni ügyességgel szabhatja magát a körülállásokhoz, a számára hasznoshoz.⁴¹ Így cselekedni azonban se kormányznak, se nemzetiségi főnek nem szabad, mert ők nemcsak magokéi, de főképp a közönségéi, a hazáéi.⁴²*

Örökké hangoztatják – ügyesen elnyomván azt, ki bölcsebbet, de kevesebb mézzel s hízelgéssel szól –, hogy iskola, törvény és templom nem állhat más lábakon, csak miken eddig biztosan állott, vagyis a római birodalom által reánk hagyott nyelvezet rogyadozó lábain. Szégyen reánk nézve – s ezért az európai nemzetek minket bizonynal kikacagnak –, hogy *akiknek a törvényekhez szabni kell magukat, nagyobb része azokat nem érté, s a külföld szánakozással bámulá, hogy a 18-ik században lehet még nemzet, melynek törvényei abderitaként, apró betűkkel írva, magas oszlopon függenek, hogy azokat a nép ne olvashassa!*⁴³ Jól lehet imígyen eladni a rossz törvényt, miként a héjjas kukoriczát, melynek alája nem tekinthetünk, s meg nem láthatjuk, hogy bévül a szemek milyen formában vannak. Aki nem bírja a deák nyelvet, csak anyanyelvét, e honban bármit s annak ellentettjét el lehet annak magyarázni, s rútul zsákutczába csalni, melyből kijönni nemigen lehető. Ez felette áldatlan állapot.

Lelki alkatunk a másik ok

Világosan lebeg szemeink előtt tehát azon hiány, melynek egyik oka uraink magasán hordott orra, s melynek következésében porban fekvő magyar nyelvünket észrevenni nem, de azon általesni méltóztatnak. *Másik oka tespedtségünknek annak nem tudása, miképp segítheténk bajainkon.*⁴⁴ Az utazó, *ki bár utazza bé a világ minden keresztény országát, melyek lakosi a civilizáltak sorába valóknak hiszik magokat, Magyarországon kívül nemigen könnyen fog találni oly nagy embersokadalmat egy ponton, egy rakáson, mely oly béketűréssel nyelné a port s gázolná a sárt, ahelyett, hogy ily létbül magát minden módon kimenteni törekednék.*⁴⁵ E lelki tunyaság látszik nemzetiségünk állapotjában: utaink rosszaságában, kereskedésünk nemlétében, kiváló matériákból készült de semmirekellő áruink halmazában, nagy elméink semmire becsülésében, de ez oka Pató Pálaink gondolkodásbéli bicsaklásainak és nyelvünk szégyellnivaló állapotának is.

Ez oka apró létünknek, mely nem szükségképpen, de a nemzeti lélek miatt apró, mert létét földhöz tapasztják a tévképzetek rabláncai. *A mindennapi ocsmányágokhoz szokott rab lélek kacagó ráncba szedi ajkait Leonidas, Zrínyi, Bozzaris hőstettein, s a szolgai életet nagyobbra becsüli a felséges halál-nál.*⁴⁶ Nem becsüli a farkasok szabadtétét, de ebként enni kíván az urak asztaláról lehulló morzsákból, s minden envet, min gazdái, csak hogy mellettük maradjon. Nemzeti nagyság, mely sok munkával s derék kitartással érhető el, nem erény neki, de felesleges teher, melyet vállára venni kényelmes asztalmelletti helyéről nem óhajt. Én nem akarom hinni, hogy ily ideáknak örökké kell élni, *én azt szeretem hinni: minden jobb lelkű ember bizonyos vágyást hordoz szívében – habár sejtetlen is –: magán, felebarátin, s mindenben, ami őt környezi, szüntelen javítani.*⁴⁷ Nehezen látja nagyszámú embertömeg a szükségést, s mily meglepőleg érti rendszerint félre a sokaság legvalódibb hasznát, *s attúl fél leginkább, ami legközelebrül eszközlí jóllétét.*⁴⁸

Nemzeti tunyaságunk másik faja ugyancsak nem kívánatos, mivel szintoly jellembéli megrögzöttség, mint az, mely Magyardi uraink nagy részének lelkében megtalálhatik: *szomorúan fityörészik el a mohácsi veszedelem nótáját, s azt hiszik, ott van koporsója minden szkíta fénynek. S tán úgy van – ám-bár én nem hiszem –, de az okos ember nem néz annyira háta mögé, mint inkább maga elibe, s elveszett*

⁴¹ Hitel, Mit kell tenni, s min kell kezdeni?

⁴² Stádium, Aviticitas.

⁴³ Világ, Vallomások: Character és bizodalom.

⁴⁴ Buda-pesti por és sár.

⁴⁵ Buda-pesti por és sár.

⁴⁶ Hitel, Magyarországnak kereskedése nincs.

⁴⁷ Hitel, Előszó.

⁴⁸ Stádium, Aviticitas.

kincse siratása helyett inkább azt tekinti s vizsgálja, mit menthetett meg, s avval béleledni s lassankint többet szerezni iparkodik.⁴⁹

Ha ily lélekre lettünk kárhozható, igyekezzünk javítani s jobbítani lelkünkön, mert erősen hiszem, hogy e konok makacsság pozitívummá is válhatik a megfelelő hazafiúi kebelben. A magyar bár szeret álomba merülten ideákat kergetni, ez néki természetes állapota, de ha megszorítatik vagy kertecbe záratik, mindjárt felébred kebelében az oroszlán. Nézzünk egy példát: *II-dik József Császár a magyar nyelvet ki akarta irtani; mi lett következése? a mély álomba merült nemzetet méltóbb érzelmekre ébreszté ősi nyelve iránt. József természetelleni Rendeléseivel felfriaszta szenderébül a magyar hont, s csakhamar oly Írókkal dicsekheték, kik méltók egész Európában ismérteti.*⁵⁰

Magyardi uraság palléroztatlansága

Harmadik oka nyelvünk s ezért nemzetünk elmaradásának Magyardi uraink palléroztatlan viselkedése, mely azt gondolá valóságos magyarnak, mi a bécsi pompának szöges ellentéte. Nézetük épp oly helytelen, mint Pökhendi urainké, kiket a bécsi csillogó márványtermek olyannyira elvakítottak, hogy a magyart egyenlő magasságban vélik a porban élő földigilisztával. *Ha kívánjuk hölgyeink megmagyarosodását, tegyünk azt, ami magyar, elfogadhatóvá, tetszetővé is. Eszközöljük azt felsőbbségünk által. Ne várjuk el, hogy szépeink lenni szeressenek oly hazánkfia társaságában, ki tán zsíros csizmában látogatja meg őket, pipaszaggal tölti el a házat, s beszédjé közben a tiszta padlatra pök, s vagy alacsony hízelkedéssel felhőig dicséri, ha jó reggelt tudnak magyarul mondani; vagy mindenről oktatólag beszél, ámbar a negyedik vármegyében se volt; vagy egy originált akar mutatni, kinek esze szinte könyökében, s ki mindent összevissza habar, vagy némán és szolgaként az ajtónál áll.*⁵¹ Korábbi időkben, de jelenünkben is nagyon elterjedt ezen nézet, s a zavart ideák súlya azt hiteté el a nagyobb résszel, hogy a szelíd, a nyájas, a gyengéd érző – gyenge; s erős csak az, ki faragatlan, durva s érzéketlen.⁵² Ha tehát azt akarjuk, hogy hölgyeink magyarul beszéljenek, szebbítsük, tágítsuk, nemesítsük nyelvünket,⁵³ hogy azzal a pipázási s harci dolgokon túl a hímezésről és piperéről is társalogni lehessen.

Magyardi uraink közül sokan csak azért nem mennek némelyekben – így az úri s keccsel teli viselkedésben – elő, mert azt gondolják, tudják immár. Magamnak van emberem, ki a kávék rizskásafőzést Törökországban, fagyalt készítését Olaszországban sat. soha tökéletesen meg nem tanulta, mert „hisz ez nem nehéz, uram, már ezt úgyis tudtam” volt állítása – s ma se tudja. Mások helytelen szegyenből nem vallják meg egyenesen, amit nem tudnak, s így sohase merik elfogadni az első leckét, nehogy hazugságon ériék őket.⁵⁴ Mennyivel könnyedébben volna elsajátítható az úri s asszonyaink szemében finom viselkedés a kávék rizskásafőzésnél s a fagyaltkészítésnél! Nem kell ahhoz sem Törökországig, sem Olaszországig utaznunk! Szemeinket kell csak kissé tágabbra nyitnunk, hogy észrevehessük azt, mit a pipafüst előlünk eddig eltakart. Azonban amit éjjeli setétség fed, nem hozza világra napsugár mindenkor azonnal.⁵⁵

Hasonlóképp időtlennek festenek Magyardi uram felebaráti, kik a nagy bajuszt s szakállt, a pipát, a pökdősést s más efféléket azért képzelik helyes viselkedésmódnak, mert Árpád apánkhöz kívánják magukat hasonlítani, ki – vélekedésök szerint – bizonnyal ilyesképpen élt s tevékenykedett. Ha igaz is, Magyardi uraimék elfeledkeznek azon cseppecske különbözésről, hogy Árpád vezérünk nem épp mái nap született, s azóta sok hasznos fejledezés, találmány s üdvözlendő változás következett bé honunk történetében. Gondolkozásuk ezért felette elmaradott, s egyirányba látásra utal, mi szöges ellentéte a bölcs hazafiú lelki erejének. *Apáink, bizony nem tagadhatni, valaha csak jobbára lóhussal éltek, s ha akkor, midőn az ökör jött divatba, szabad volt nékiek előhaladni, mért nem ma nekünk is abban, ami helyes s józan? Sok akad olyan, ki valamely előmenetelen ma éppen úgy haragszik, mint 3, 4 száz év előtt azon haragudott volna, amit ma dicsér, s amiért ő atyáink bölcsességét áldja. Mint Kupa embere*

⁴⁹ Hitel, Előszó.

⁵⁰ Világ, Töredékek egy Angol leveleiből.

⁵¹ Hitel, A magyar nem bírhatja magát oly jól, mint körülményei engednék.

⁵² Világ, Vallomások: A magyar nyelv.

⁵³ Világ, Vallomások: A magyar nyelv.

⁵⁴ Hitel, A magyar birtokos szegényebb, mint birtokához képest lennie kellene.

⁵⁵ Hitel, Mit kell tenni, s min kell kezdeni?

éppen úgy kikelt volna annak idejében lóháton faszekér ellen, mint 30 esztendő előtt hintók s most zártkocsik ellen kelne ki. Az ilyes mindenben hátramarad, ami által senki sem vesz többet, mint ő maga: 30 esztendő előtt, midőn a többiek már hintón jártak, ő mind paraszt szekéren ült; ma midőn mások tisztaság miatt társaságba s ha az út engedi, olvasás végett még utazásra is inkább zártkocsiban mennek, ő hintóba lép; ha pedig az emberi ész idővel még valami ügyesbet találand fel, ami által magát egy helyről másikra vitethesse, s mindnyájan vagy gőz által vagy pedig levegőben fogunk szélvészép utazni, akkor ne kételkedjünk, ötet fogjuk látni zártkocsiban.⁵⁶

Ezekből – t. i. Magyardi és Pökhendi uraink ellentétes, de módfelett balga viselkedéséből – pedig egyféle következtetés, s annak kétféle elágazása foly. A következtetés: a divat alól egészen senki sem függetlenítheti magát. A kétféle elágazás: a túlság sem egyik sem másik irányban nem hajt csudálatos virágot, ezenképpen tehát sem Magyardi uraink, sem Pökhendi uraink kertjében nem fog tavasszal illatos rózsabokor nyílani.

Irodalmunk felette hiányos volta

Nálunk tehát a magyar nyelv ügye nincs biztos paizs alatt, sőt bizonyos veszély torkában van.⁵⁷ Irodalmunk küzd, mert felette csuda ott szépet alkotni, derekast írni, hol nincs megismerő, nincs olvasó,⁵⁸ s nincs ki vagyónából áldozna ügyes tollforgatóink írásaiért. Költészeink igen kis közönségnek firkálnak, mert nincs nyilván; minek következtetésében pezsegő, a költészt bátorító élet sincs, s ha van, csak rövid időig, s meglehetősen felemásan. Uraink e kérdésben is, mint ittas, egy oldalról a másikhoz tétováznak, ahelyett hogy a magyar irodalom felvirágzására czélzó működéseket dicsérenék vagy csak helyben hagynák – mely soha nem virágozhat fel a sikeresb szerzők lehető legmagasb megjutalmazása, t. i. könyveik lehető legdrágább eladása nélkül – ahelyett vakbuzgóságukban mindent sült galambként a nép szájába rakni, e kifejtést is csirájában elgázolni szeretnék.⁵⁹ Mindjárt Maecenasnak képzelik magukat, ha egy cseppet kicsiny mokkaláskanállal a tengerből kimernek, s semmiképp nem értik – reméllem lustaság, s nem az értelmi súly hiánya miatt –, hogy az éhező szomját egyetlen csepp nem csillapíthatja.

Magyar nyelvünk bizonyos lépcsőig ki van fejte költésre, dramára, évrázra sat.,⁶⁰ de ezen lépcső nem hasonlítható a francia, ánglus vagy német lépcsőhöz, melyektől igen-igen hátramaradott állapotban leledzünk. A magyar nyelv előmenetelének gátolása által azok tehetségire raknak zsibbasztó bilincseket, kik tán képesek lennének az eredeti honi nyelvet, melyben annyi a fiatalság s erő, úgy kifejtteni, hogy mind a szép nem, mind a tudós, nem erőltetett hazafiságbul csak, hanem természetes hajlandóságbul is inkább választaná érzelmi s gondolati tolmácsául a honi nyelvet, mint az ideget.⁶¹

Értsük tehát iránylag, van mit tanulhatni más nemzetektől, ezért nem mondom mindjárt hazafiltárságnak, ha egy külföldi könyv külsője jobban tetszik, mint egy magyaré; sőt nézzük azt inkább jobb ízlés előmenetelének, s készítsünk még helyesbeket, ha lehet. Ha pedig belseje jobban múlat, írjunk eszesebbet.⁶² Míg azon búslakodunk, hogy Smith harmadrangú iméretlen angol költész vidámabb s az elmét jobban gyönyörködtető műt írt X magyar tollforgatóknál, de ennek ellene tenni nem akarunk, hasonlatos vagyunk azon rüt sybarita vázhoz, kit becsült s erényes költőnk megénekelt. Azon időt, melyet a kesergésre fordítunk, fordítsuk inkább tehetségeink pártolására, kik hihetőleg könnyedén túlszárnyalják Smith urat, feltéve hogy lehetőséget nyerendnek reá. Tartsuk szorosan szemünk előtt, hogy uraink pártolása nélkül a magyar nyelv népszerűséget sosem talál, mert lelki talentummal megáldott tollforgatóink materialis talentummal igen ritkán találkozhatnak össze; egyik a másikból ön-magától nem foly. Gondolni sem merem, valjón hány szép találatom fénylik maga kis körében, mert mi nem keressük fel; s hány nagy érdemű él elfelejtve koszorútlan mint idegen, önhazafiai közt!⁶³ Tegyük hát tehetségünk s vagyónunk szerint érettük valamit végre! Építsünk színházat, hol magyar nyelven írott drámát játszani nem megvetett, de egyenest sikk; vigyük költészeink helyett nyomdába a papírra vetett irodalmat; élvezzen elsőbbséget szalonjainkban a magyar az idegennel szemben.

⁵⁶ Hitel, A magyar gazda nem viheti mezeit a lehető legmagasb virágzásra.

⁵⁷ Stádium, Aviticitas.

⁵⁸ Hitel, Mit kell tenni, s min kell kezdeni?

⁵⁹ Üdvlelde, Felvilágosítás.

⁶⁰ Világ, Vallomások: A magyar nyelv.

⁶¹ Világ, Vallomások: A magyar nyelv.

⁶² Hitel, A magyar nem bírja magát oly jól, mint körülményei engednék.

⁶³ Hitel, A magyar gazda nem viheti mezeit a lehető legmagasb virágzásra.

Irodalmunk pártolása mellett nemzeti nyelvű sajtó is szükségeltetik, mellyel nemcsak irodalmi de köznapi nyelvünket is fejledezésbe vihetjük. Sarkigazság, hogy *a sajtó szabadsága az intelligenciát rögtön több századdal mozdítja elő, s egy kifejelett szabad nemzet közt mód nélkül több hasznot, mint kárt okoz.*⁶⁴ *Hol a beszéd korlátos, ott rab a nyelv s csak rabként szól.*⁶⁵ Hol a sajtónak szabadsága nincs, ott rab a gondolkodó lélek is. Míg ezt által nem látjuk, nyelvünk s nemzetünk méltatlanul fejletlen maradhat csak. Köznapi szólásaink, kifejezéseink sokasítására szükségeltetnek nagyszámú olvasótársaságok s más olyasféle helyszínek, hol a műveltséget, kultúrát magába színi óhajtó emberfő, ki nem mellékeleg anyanyelvét is tökéletesbítni óhajtja, más hasonszórú emberfőkkel találkozhatik. Míg kevés számú ilyes intézettel rendelkezünk, nemcsak köznapiságunk, de irodalmunk is felette nagy nehézségek folytán mehet csak előre, mert nyelv, kultúra s irodalom fő terjesztője nem más, mint az ember. Nem terjed az szél által, sem vízsodrással, sem madárfüttön keresztül, ezért ha haladást akarunk eszközölni, magunk kell elhelyeznünk ennek talpkövéit.

Elkeseredésre ne görbítsük ajkainkat mégse a látható hiányos állapot miatt, hisz *egyes talentumok ezen nehézségeken a legújabb időkben oly szépen diadalmaskodtak, s irodalmunk ezen ágának a közetszészben helyet csinálni tudtak.*⁶⁶ Előttünk állanak fénylő csillagként mind, kik anyanyelvünket írással a népszerűség felé könnyedén terelték: Berzsenyi, Virág, Vörösmarty, Kölcsey, Kazinczy sat., s bizonyly a későbbi időkben is leendnek oly literátorok, kik pennájukkal mint varázsló a pálcájával bámulatraméltó csudákat hajtandnak végre.

Költészeink nem félték a használatból kikopott hazai vázakat, miket a nyelv grammaticája nem fogadott bé, odábtoltni s helyettük új szavakat kigondolni. Iránymutatásukkal vettük észre, hogy mily nagy kincsesár birtokosai vagyunk, melyben fő aranyaink a tájszavak, melyek kincsesládánk sötét mélységében tartózkodtak, míg literátoraink azokat nagy kitarással elő nem bányászták. Példájokból bátorságot merítve *merni kell tehát nekünk is kifizérkésznünk az ó és tájszavakat, melyeket a vén tudatlanok s járatlanok azért tartanak újaknak, mert nekik mint régiség-búvároknak vagy megvéjőkből ki sem bujtaknak, s így a hazai nyelvdívat egyetemi kincstárával ismérteneknek, valóban újak is azok, de magokban régibbek s dívatosbak mint ők; – új találmányoknak egészen új nevet kell adni, hol hiány van, azt betölteni, s hol belsők titkos gerjedelmít honi gyök-vagy származékszóval ki nem tudjuk tenni, ott vegyük be az idegent.*⁶⁷

Kultúra s irodalmi élet nem születik kiszáradt sivatagban, de születik művelt emberfő s okos társaság által, mely a szépet nemcsak látja, de érti, s létének örvendezni ezer baja közt is tud. *Ezért a nyelv s irodalom ügyére tehát legnagyobb figyelem!*⁶⁸

*Itt állunk végre azon többnyire igen meredek helynél, melyet távultúl csak ritkán szoktunk észrevenni, s hol az van írva: „hogyan és miképp?”*⁶⁹ Ha ezt által nem tekintjük, minden theória s elmélyedés hiábavaló.

Mit, s mily célt akarhatunk elérni?⁷⁰

*Ki fákat ültet, előre tudhatja hihetőleg, mily növények lehetnek, ha azon helyet, hova ülteti, előbb gondosan megvizsgálja.*⁷¹ Ne kergessünk haszontalan tévképzeteket, s ne gondoljuk, hogy a parlagon egy vödörnyi víz által mindjárt oázis növekedhetik. Idő, kitartás, s összefogás szükségeltetik ahhoz! Vizsgáljuk meg a helyet, hová a növényzetet ültetni óhajtjuk, s oly célt tűzzünk zászlónkra, melyet megvalósítani hihetőleg erőnk lesz. *Mert csak az a valóságos bölcs hazafi, ki lehető kíván, s jól tudván, hogy az ember gyenge léte miatt se felette boldog, se határtalanul boldogtalan nem lehet, a középúton jár.*⁷² *Csak tőlünk függ vízcsatornák, gőzhajók sat. által édennek bájolni a most oly nagy részben sivatag*

⁶⁴ Stádium, Előszó.

⁶⁵ Hitel, Néhány a tárgyat megelőző észrevétel.

⁶⁶ Üdvlelde, Magyar nyelv, és előkelőink nevelési rendszere.

⁶⁷ Világ, Vallomások: A magyar nyelv.

⁶⁸ Buda-pesti por és sár.

⁶⁹ Hitel, Mit kell tenni, s min kell kezdeni?

⁷⁰ Buda-pesti por és sár.

⁷¹ Hitel, Mit kell tenni, s min kell kezdeni?

⁷² Hitel, Előszó.

honunkat,⁷³ kezdjünk tehát hozzá még a mai napon! De alapját s talpkövet rakjuk le minden cselekvésünknek, s ne hasonlítsunk azon szobatudóshoz, ki minden előzetes elgondolás s megfontolás nélkül tudni véli, miként kell a magyar nyelv felvirágoztatásán fáradozni.

Irányítsuk elménket azon kérdés felé, vajlon nemzetiségünk állapotja megengedi-e nekünk a magyar nyelv általánossá tételét. Válaszunk a korábbiak miatt elsőként nemleges lehet, ha kiüzzük elménkbel az optimizmus szükséges elemét. De minden tagadás ellenére ne gondoljuk nyelvünket oly tökéletlennek mely csak néhány általános dolog kifejezésére kárhoztatik. Tekintsük inkább helyzetünket a másik oldalról: *Ki a magas tökélyt, szabatoságot és szépséget tekinti, melyre nyelvünk, majd egy évezreden át folytatott mostoha cserbenhagyás dacára s állami gyámoltás nélkül, felesemelése után alig fél század alatt fejleni képes volt, – könnyen beláthatja, hogy a pallérozottságnak ugyanezen foka, politikai kényszerűség mellett, már századokkal ezelőtt elérhető vala, s százezrek az idegen ajkú hazai népek közül, könnyebben, gyorsabban s örömebbel megtanulták volna testvéreiknek hasznos életrevaló nyelvét, azon időt és fáradságot megkímélve, melybe nekik a holt nyelv meddő tudása került.*⁷⁴

Reméllem, államférfiaink *orra hamarost alább száll már,*⁷⁵ a felesleges s nevetségre méltó gögőt elhagyják, s fáradhatatlanul munkálkodva nemcsak szóban, de mindenek előtt tettekben építik azon épületet, melyben a magyar nyelv végre biztonságban lakhatik. Erősen kívánom, hogy kilépjenek végre az ígéretek kalickájából, mellyel a tömeget megnyugtanni s elkábítani vélték. *Minthogy olcsó húsnak híg, és semmi húsnak semmi leve,*⁷⁶ úgy az ígéretnak haszna semmi, s csak az ún. okos agyvelők által hangoztatott ideológiák *maszlagára van rútvá*⁷⁷ e felette elkerülhetetlen tárgy.

Munka s fáradozás nélkül semmi nincsen. *Édes-örömet akarunk aratni, de szántani, vetni nem. Az élet minden javaival bővelkedni nagyon is szívesen, de fáradozni, izzadni nem.*⁷⁸ *Ily szisztéma kis időre derék lehet, kivált olyannak, ki képzelettel is jóllakik.*⁷⁹ Én azonban *nem szoktam az illúziók üvegeim nézni keresztül,*⁸⁰ s erősen hiszem, hogy nyelvünket nem emelhetni magasb fokra pusztá illúziós csavarak által, hanem annak legelsőbb cselekvőinek magunknak kell lennünk.

Uraink felette nagy lendületességgel hintik a nép közé magyarázatként illúzióik, tévképzeteik tákolmányait, melyek hasonlatosak a homokbuckán alap nélkül álló kunyhóhoz, mert tudják, hogy *az ingadozó sokaság, mely, mint bortul mámoros, rögtön egy túlságbul a másikba szokott tébolyodni, könnyen minden határon túl egyszere a legtermészetesb skítaságbul is a legmesterségesb szibaritizmusba léphet át*⁸¹ egyes ügyes szónoklatok következtetésében.

Ezért, ki nem éber, bölcs hazafiú az nem lehet. Tanuljuk hát meg végre, hogy *a Nemzet keblében senkihez sem határnélküli bizodalom, sem oknélküli bizodalmatlanság, hanem csak ezen sor: "Ébren légy Magyar: őrt ki fog állni hanem Te, hazáért".*⁸² Nem hihetjük, hogy idegen nép fia segíteni ajánlkozik abban, mely saját hazánkfiaink megtenni restek. Különösképp urainkat ébresszük fel azon álmokorságból, melyben ezidáig tartózkodtak, azzal áttatván ennen magukat s minden velük álmódózásra hajlandó embert, hogy ők nem álmokorságban, hanem a hazáért való buzgalomban fáradtanak el olyannyira, hogy a magyar nyelv felette fontos ügyére már nem maradt erejük. De oly csudát nem látott még emberfia, hogy az éjjel-nappal fáradozóknak harmatként illan el munkája gyümölcse, s mire azt szemügyre vehetnénk, már nem találhatjuk sehol. *Ha ilyes facsart s zavart ideáinkat, melyek a honi élőmenetelek legbizonyosb előlő maszlagi, agyvelőnkben józanítani törekednénk,*⁸³ s hibáinkat nem elrejteni de megjavítani iparkodnánk, honunk is fényes jövődöt érhetne.

⁷³ Stádium, A vizek, utak, s bel-vámok terheinek mindenkitül egyenlő viselése s azoknak országgyűlési elrendelése.

⁷⁴ Hunnia, Előszó.

⁷⁵ Levelek II., Ismeretlenhez.

⁷⁶ Stádium, A vizek, utak, s bel-vámok terheinek mindenkitül egyenlő viselése s azoknak országgyűlési elrendelése.

⁷⁷ Stádium, A vizek, utak, s bel-vámok terheinek mindenkitül egyenlő viselése s azoknak országgyűlési elrendelése.

⁷⁸ Hítel, Magyarországnak kereskedése nincs.

⁷⁹ Hítel, Mit kell tenni, s min kell kezdeni?

⁸⁰ Buda-pesti por és sár.

⁸¹ Buda-pesti por és sár.

⁸² Világ, Vallomások: Character és bizodalom.

⁸³ Világ, Vallomások: Character és bizodalom.

Ebből nagy erőltetés nélkül sok mindenféle következés foly,⁸⁴ tekintsük azért által a

Célok és következéseket

Elsőleg: anyanyelv nélkül nemzet nem létezhetik, ezt *igen-igen mélyen kérem emlékezetbe véteni*.⁸⁵ Ezért *ki magyar nyelvünk kifejlését, gyarapodását, gazdagulását hátráltatni akarja, egyenesen a hon legbecsesb javát gátolja, s ekképp mint sértője s ellensége nemzetiségünknek, nem dicséretre, hanem büntetésre, átokra méltó*.⁸⁶ Ki azt bizonygatja, hogy a latán nyelv nélkül Magyarországon nem boldogulhatni, bizonyonnyal nem járt az a háza tornácán túl. Általmehetünk országunkon úgy, hogy latán nyelven semmiképp meg nem értethetjük magunk, ha nem beszélünk három-négy más művelt eurpai nyelvet. Ne kergessük magunkat oly illúzióba, mely szerint a deák szó azon összefogó nemes erő, mely a hazánkban épült bábeli tornyot egy csapásra megszüntetni képes. Sokan – más nemzetek fiai közül – úgy akarák a bábeli zürzavart elcsendesíteni, hogy saját nemzetiségükkel más nemzetiségek életére törtek, s azokat leigázzván nyelvüket s beszédüket reájuk kényszeríték. *Mi magyarok, ha a latán járma ellen kelünk ki, senki sajátját sem támadjuk meg; mert ami volt, kiesett örökre az ember birtokából, s megszabadulásunk s felemelkedésünk alá senki létét nem temetjük, sőt még senkinek legkisebb kárát sem eszközöljük; azok ellenben, kik ezentúl is e holt zsarnok irtalmatlan lánczai alatt fogva akarnak tartani, mely már csakhamar meggyilkolja létünket, egyenesen szívünkbe döfik a megsemmisítő kést*.⁸⁷

Hajtsátok fületeket a bölcs szavak hallgatására, ti magyar nyelv ellen egybecsoportozott tömegek! *Ha – tán csekély gyakorlás vagy rossz példa miatt – hallgatna Bennetek a szív, s régi szokás fagyátul összezsugorodva, nem táplálna a magyar számára legkisebb meleget is többé kebletek; fogadjátok eszettek tanácsát; számoljátok a jennel s jövendővel, és tekintsétek kirekesztőleg csak legérdekesb hasznokat*.⁸⁸ Mert e hazában nem leszen jövendője annak, ki holt nyelv járma alá másokat hajtani kísérel, s ennen anyanyelvét elmellőzve arra, s azokra kik azt ápolják s öntözgetik minden rosszat szór, s nékiek útjukat állja. Ne álljátok makacsul útját annak, minek bekövetkezése elkerülhetlen, mert saját létetek sodorjátok balgatagon veszélybe! Ki a természetes fejlődést a természetellenes rossz állapot pártolása miatt gátolja, nemcsak hazája virágzásának, de ennek magának is felette nagy kárt okoz. Kit a haza sorsa buzgó fáradságtalan munkára nem gerjeszt, legalább ennen maga miatt gondolkozzék káros makacsága következeisein.

Ezért *véntül fiatalig, dústul szegényig, a legjelesb férfiakul legbájolóbb hölgyeinkig, ki csak honunk éltét, nemes emelkedését s egykori dicsőségét szomjazza, tegyen anyanyelvünkért amit tehet; mert vele Mindent, ami nemzetünk sőt az emberiség dicsőre méltó, kivihetni, nélkülü Semmit!*⁸⁹

Másodsor: *akiknek kezeikben van helyezve egy fejledező nemzet jövendő sorsa*,⁹⁰ azok tegyenek kétszeresen érte: egyszer példájukkal, másszor pedig bölcs középút-választásukkal. Legnagyobb felelősséggel bírnak hazafiaink közt azok, kik a jövendő számára a kiművelt emberfőket képezik, tehát tanárinak; valamint azok, kiknek egész országunk s nemzetünk létét meghatározni hatalmunk van, t. i. törvényhozóink s államférfiaink. Mégis ezen két színtér az, melyen a magyar nyelv lábát meg nem vethette. *A magyar nyelv mindenütt otthon volt; a családi élet csendes tűzhelyénél szintűgy, mint a harczmezőn, s a megyék és törvényhozók tanácskozásai közt nem kevésbé, mint az Isten egyházában; s a királyi udvar fényes ünnepélyeinek legfőbb részét mindig a magyar dallamok és harcz énekek képezték. Egyedül az országlás szentélyébe s az iskolákba nem bocsátattott az anyanyelv. Éppen azon két körbe nem, honnét az élő nemzetiség politikai s tudományos súlyát nyerheti vala*.⁹¹

Eszközöljük a változást okos elgondolás után. Nem célszerű a nyelvet magára hagyni, de még kevésbé célszerű oktanlan gyámkodással felette állani, s minden természetes mozgástól elrekeszteni. De *a szokásnak helyes irányt adni, s azon időre, mely a tökéletesb nyelvet közénk hozandja, szárnyakat fűzni, úgy hiszem mindenkinek kötelessége, kinek hazája drága*.⁹² *Alap nélkül tartósan nem állhat semmi, s kizárólag csak azon tárgyat bírhatjuk igazi sikerre, melyet természetes vagy matematikai renndel – ami*

⁸⁴ Hitel, Mit kell tenni, s min kell kezdeni?

⁸⁵ Stádium, A házi pénztár s országgyűlési költségeknek mindenkitől idom szerinti viselése.

⁸⁶ Világ, Vallomások: A magyar nyelv

⁸⁷ Hunnia.

⁸⁸ Hunnia.

⁸⁹ Világ, Vallomások: A magyar nyelv.

⁹⁰ Stádium, Magyarország képviselőihez.

⁹¹ Hunnia.

⁹² Világ, Vallomások: A magyar nyelv.

*nálam egy – kezdünk s folytatunk.*⁹³ Ki nem tudja az 1×1-et, nehéz annak matematikáról prédikálni; s nem lehet a magyar ABC-t kínai írásnak sejtőt a tiszta magyar beszédre tanítani.

Harmadszor: *minden ember nem lehet „költész”*,⁹⁴ de minden hazafiúnak kötelessége anyanyelvét iránylag hibátlanul elsajátítani, s használni tudni mindenkor, nemcsak cseléddel, de bíróval, urasággal, országgyűléssel is.

Aki pedig költész, vagy fejét más olyasra szánta, mi magyar nyelvünk állapotját elébb viszi s felvirágoztatni képes, lépjen a nép által a megbecsülés meglehetősen fokára. *A szóbanész tehát felette nagy köszönetet érdemel, mert nélküle szegény vagy legalább hátramardna a nyelv; s ki őt mérges vagy gúnytajtékkal fecskendi be, valóban nem egyebet mocskol, mint érdemes hazafiát! A szösimitó s tisztító sem érdemel kisebb tekintetet; mert valamint nem tudná a közönség elválasztani salakitul a becses érczet, úgy nem képes az avatatlan a sok hasztalan s helytelen közt rejtező szépet s helyest kinyomozni s elkülölneni; s az, ki megint őt kárhoztatja, nem tesz máskép, mint aki homlokkal áll nemzeti csinosodás ellen, mert – s ezt ugyancsak emlékezetben tartasuk – valamint mágusi befolyása van nyelvnek a nemzetre, s viszonyhatóságok által egyiknek a másikra: úgy csak szép nemzet, vagy csak az, mely valaha az volt, beszélhet szép nyelvet; s viszont a nyelvnek mibenléte t. i. férfiasb, nemesb, emelkedettebb vagy puhult, nemtelen s alacsony léte határozza leginkább el – pedig sokkal nagyobb mértékben mint ilyesrül gondolni szokás – a nemzet értelmi s így szabadsági állását.*⁹⁵

Végezetül: *a miképpet, hogyan, mikort tegyük országgyűlési tárgyakká,*⁹⁶ határozottassék meg az irány, melyen anyanyelvünket elindítani czélszerűleg tanácsoltatik. Az országgyűlés *semmi egyebet nem tehet, mint azt – tudni illik a kijelölt utat s a rajta járó anyanyelvet – hathatós gyámola alá venni.*⁹⁷ *Magyarországot álomkorságából saját honi nyelve zengésével kell tehát felébreszteni! Az Országgyűlés ne orvosdoctor nyelvén beszéljen: hanem azon nyelven, melyet minden született Magyar ért, érez, s mely minden mellben visszhangoznék.*⁹⁸ Tekintsünk józanul a jövőbe (s ezzel államférfiainkhoz szólok, kik a változás eszközlésétől tartanak): *ha igazak akarunk lenni, tagadhatjuk-e, hogy minden nagyobb javítást szükségképp meg kell előzni valamely kellemetlen s nyugtalan érzésnek, mivel csak az bír rendszerint azon erőknél fölébresztésére, melyek nélkül javítani nem lehet.*⁹⁹ De ha anyanyelvünk felvirágoztatásának célját tűzzük zászlónkra, tagadhatjuk-é, hogy fáradozásaink fája bizonyonnyal bő termővé s sok gyümölcsöt hozóvá válik, ha azt szakértően s állhatatosan gondozzuk?

Végszó

A kívánatos eredmény végső soron egyetlen kérdésen áll: *mennyit tud, s mennyit mer a magyar; erejében, állhatatosságában, honszeretetében bízik-e; itt s mindenütt; s képes-e érzékenyebb áldozatok tételére, melyek legfőképp abbul állnak: sokat tenni s keveset látszani, elől állni s mégis másnak engedni elsőseget, legtöbbet áldozni s legkisebb köszönetet se várni, szívben hordani mélyen a honért buzgó vért s nem csak ajkon pengetni a hiú honi szót!*¹⁰⁰ *Fiatals és régi, nemes és nem nemes, katolikus és nem katolikus, fogj kezet most, s hiú szenvedelmeknek, kislelkű viszálykodásidnak ne áldozd fel honod nemcsak javát, de valóban még létét is.*¹⁰¹ *Üljük már valahára az ész, igazi érdem s halhatatlan erény diadalmának ünnepét!*¹⁰²

⁹³ Hittel, Mit kell tenni, s min kell kezdeni?

⁹⁴ Buda-pesti por és sár.

⁹⁵ Világ, Vallomások: A magyar nyelv.

⁹⁶ Stádium, A vizek, utak, s bel-vámok terheinek mindenkitül egyenlő viselése s azoknak országgyűlési elrendelése.

⁹⁷ Világ, Vallomások: A magyar nyelv.

⁹⁸ Világ, Töredékek egy Angol leveleibül.

⁹⁹ Buda-pesti por és sár.

¹⁰⁰ Buda-pesti por és sár.

¹⁰¹ Stádium, Magyarország képviselőihez.

¹⁰² Stádium, Magyarország képviselőihez.

Pásztor Bertalan

Az anyanyelv az (én) életemben

*Köszönöm, édes anyanyelvem,
Te gyönyörű, egyetlenegy,
Hogy nekem adtad hangjaid zenéjét
S megengeded, hogy szívem dobogását
Magyarul muzsikáljam...
(Sajó Sándor: A magyar nyelv)*

Könnyű a költőnek, hiszen „csak” szíve dobogását kell magyarul elénekelnie. Mit tegyek én? Hogyan foglaljam össze harmincezer karakterben egy hosszú élet tapasztalatait? Szelektálnom kell: mit hagyjak el? Nem lennék őszinte, ha kihagynám kudarcaimat. Az sem lenne jó, ha erről aránytalanul szaporítanám a sorokat. Ha az eredményekre összpontosítok, elmaradnak azok a kísérletek, amelyek a küzdelmeimet, erőfeszítéseimet tartalmazzák, s amelyek ezernyi történetet idéznek fel emlékezetemben, és ezernyi élményt jelentettek számomra. Nem tehetek mást: kiemelem az életút egy-egy szakaszát, úgy, hogy két-három mondattal utalok a kísérleteimre és kudarcaimra.

Az életút kezdete

Édesanyám szavajárására még hét évtized után is jól emlékszem. Ha rosszkodtam, megfenyegetett: *hátraköti a sarkamat*. Értetlenül fogadtam. Miért kell hátrakötni azt, ami hátul van? Éppen ezért nem féltem, sejtettem, hogy ez a fenyegetés csak tréfa. És ha vihar közeledett, figyelmeztett: ne menjek messzire, mert *lóg az eső lába*. A lógó lábat könnyen elképzeltem, de az esőt még sose láttam. A természeti jelenséget a bátyám egy másik szóképpel világította meg. Vihar közeledtével hívott, figyeljük meg közösen, hogy a látóhatár peremén miképpen lóg le a földre – hol egyenesen, hol görbén, akár a láb – az *esőfüggöny*. Családi beszélgetés közben hallottam azt is, hogy az egyik ember *fafejú*, mert makacsul ragaszkodik a maga elképzeléséhez, a másik meg *tökkelütött*, vagyis buta. Egyszer meg azt hallottam Józsi bácsitól, aki évtizedeken át cseléd volt, hogy negyvenötben, a földosztáskor *kinyílt a demokrácia*. Ősztönösen megfogalmazott szóképpel fejezte ki nemcsak a külső valóságot, hanem a lélek örömét is.

Esténként áhítattal hallgattam édesanyám énekét. A *Tavaszi szél vizet áraszt...* gyönyörű ritmusa még most is muzsikál a fülemben. A fonókban nemcsak népdalokat énekeltek, meséltek is: betyár- és boszorkánytörténetek váltakoztak tündérmesékkel.

A példákat tovább lehetne sorolni.

A képi gondolkodás, a metaforikus látásmód tehát kitörölhetetlen nyomokat hagyott az emlékezetemben, és jelentősen meghatározta érdeklődésemet, s ez tudatosodott bennem életem későbbi szakaszaiban.

Folytatás: egyetemi tanulmányaim

Az egyetemen ismert és elismert professzoraim voltak: szívesen hallgattam Pais Dezső előadásait, lenyűgözött Bárczi Géza nyelvtörténeti tudása, élveztük Zsirai Miklós életszerű beszámolóját rokonaink életmódjáról, közös nyelvünk azonos és eltérő sajátosságairól. Nem tudtam betelni Gyergyai Albert izes beszédével, érzékletes stílusával.

Egyetemi hallgató koromban fölfigyeltem Nagy László költészetének képi gazdagságára, egyéni nyelvhasználatára. Akkor tanultam meg *Kovács* című versének első strófáját: „*Homloka érchegy, haja deres erdő. / Orcája kardéllal megírt kép. Csontját újmódi barbárok megtörték, / de nem a szívé, a szíve ép.*” Később gyakran idéztem és stilisztikai órán tanítottam is Nagy László képi ábrázolásnak tömörségét, láttató erejét, a metaforák jelentésének szín pompás árnyalatait.

Szemináriumon ismertem meg Juhász Ferenc verseinek kifejező erejét, szóösszetételeinek, képzettársításainak eredetiségét. Az első példa egyszerűbb: *Mintha csak egy kihűlt csillag zord vidéke vetné téli arcát a jég-szemű égre.* A második merészebb: *Ült, mint hatalmas hegy, mely téli, fehér üstökével a szűz csillag-térdekig ér.*

Megrendítő élményt jelentett számomra *A tékozló ország* olvasása és vitája. Lenyűgözött szóképeinek pazar gazdagsága, az elidegenedés látomásos, képi ábrázolása. Eposzi hasonlatai közül csak egyet idézek:

*S míg fölépül bennünk a példa, nézni a szerelmes sáskát:
Fémlemez, s üveg-gép öleli nagy vastöviskarókkal buja társát,
S eszi mohón a nő a hím fejét, mellkasát, hallod a csont ropogását,
Nézni a pillátlan szem tüzeit, a kérődző száját, a csáp-dúcos fej bádogos villogását.*

*Így fal minket is a magány, van velünk nagy szerelemben,
Szerelmes áldozatok, pusztulunk magunkat odaadva,
Roncs-apákká, szörnyek-szülőivé, szörny-roncsokká apadva.*

Az eredetiséget, a teremtő képzelet erejét csodáltam Juhász Ferenc és Nagy László költészetben. Örvénylő szóképekkel, szózuhatagokkal megújították a költői nyelvet.

Az irodalomtörténeti előadások elsősorban a múlttól szóltak. Ezt megérteni könnyebb volt, mint az új költői törekvéseket. Éppen ezért volt számomra vonzó. Ahhoz, hogy ezt befogadjam, tanítsam majd a középiskolában, folyamatosan és elmélyülten tanulmányoznom kellett a művészi nyelv és vele párhuzamosan a stiliztika fejlődését.

Az egyetemen nem tanított, mégis tanáromnak éreztem Lőrincze Lajost, aki évtizedeken át nyelvművelő előadásokat tartott a Magyar Rádióban. Olvastam Németh G. Bélának az önmegszólító verstípusról írt tanulmányát, József Attila kései verseinek elemzését, Deme László szövegteni tanulmányait. A felsorolás korántsem teljes.

Mindezek a hatások – fokról fokra – tudatosították bennem: eredményesen csak akkor taníthatom az irodalmat, ha *elmélyítem, mégpedig folyamatosan anyanyelvi műveltségem.*

A művészi nyelv ismérvei

A hangok zenéje. Közismert, hogy a magyar nyelvet zeneiség tekintetében csak a finn és az olasz múlja felül. Erre büszke voltam és vagyok, és ennek szellemében tanítottam a magyar költészetet. Számos példát lehetne idézni az Ómagyar Mária-siralomtól Csokonai játékos versein át Weöres Sándor költészetéig és tovább. Én azonban olyan verseket is választottam, amelyeket a tankönyvek meg sem említettek. Áhíttal hallgatták tanítványaim Kosztolányi Ikonáját, József Attila *Ringatóját*, Radnóti *Két karodban* című versének lüktető zenéjét, az *Őszi éjjel* játékos muzsikáját, a *Dob és tánc* virtuóz ritmusát.

A hangok zenéje felfedezhető a drámában is. *Az ember tragédiájában* például Róma feslett világa taszítóan hat Évára. Romantikus lelke visszavágyik a múltba, oda, ahol harmonikusan élt Ádámmal: „*A rezge hangon messze múltba szállnék, / Hol napsugáros pálmafák alatt / Ártatlan voltam, gyermekem, / Nagy és nemes volt lelkem hivatása. /Bocsáss meg, örült álomnak varázsa / Mindez.*” Az első sorban a mély és magas hangrendű szavak mintha a képzelet emelkedésének szármacsapásait érzékeltetnék, a második sor csupa mély magánhangzói viszont a suhanó repülés méltóságát idézik emlékezetünkbe – zenei eszközökkel. A hangok muzsikáját más stiliztikai eszközök is erősítik: alliterációk, a sziszegő hangok.

A szavak hangulata. Valamikor Radnóti *Majális* című költeményének szóhangulatát vizsgáltuk a tanítási órán, később közzétettem tapasztalataimat. Ebből idézek egy részletet: A szavak hangulata is összetett: elválaszthatatlanul kapcsolódik a hangok zenéjéhez. „Vannak kellemes hangzásúak: *lányok, virágok, fellebeg, fellegek, szendereg, értelem.* Ezekkel ellentétes hangulatúak: *hangraforgó, hördül, liheg, duzzasztja,* továbbá olyanok, amelyekhez – a jó hangzás ellenére – kellemetlen gondolatok társulnak: *ügyetlen, ölnek.* A szöveggörnyezetben azonban sokkal *össze-*

tettebb a szavak hangulata. Vegyük példának a következő sort: „*a rossz zenén kis lelke fellebeg*”. Az utolsó két szó akusztikailag szinte muzsikál: egynemű és magas magánhangzói, a zöngés más-salhangzók, különösen az l-lek könnyű lebegése emeli őket az éteri magasságba.

Hasonló jelenséget figyelhetünk meg a harmadik versszakban is: „*az ajkukon ügyetlen szép szavak, / duzzasztja testük sok kicsiny siker.*” Az ügyetlen szó hozzákapcsolódik a fiúk viselkedéséhez, hitelesítve a kamaszos esetlegességeket, más összefüggésekben viszont üressé, tartalmatlanná teszi a szép szavak jelentését. A harmadik sorban a *kicsiny* szónak a jelentésmódosító szerepe. A nyelvi elemek közül kiemelkedik még az *öl* szó variációs ismétlése. Jelentőségét még az is fokozza, hogy egy sorban ismétlődik meg. Jelentését konkrétá teszi a cselekvés módjára vonatkozó szó (*nyugodtan ölnék*). A költő olyan korban élt, amikor az ember önként ölt, nemcsak parancsra. Lelkiismeret-furdalás nélkül...” (Magyartanítás, 1980/2)

A szóhangulat többféle árnyalatát vizsgáltuk meg Móricz egyik művében. Alap gondolatunk: a durva szavak gyakori használata goromba, faragatlan jellemre vall. „Móricz *Árvácska* című regényében a kis árvát leginkább a *dög* szóval illették tizenháromszor...: nyolc alkalommal jelzővel: *kényes, rohadt, ronda, cafka, kutya, vacak, mocskos, kis*. Utána a *disznó* következik, hatszor. Az egyszer előforduló megszólítások közül is kiemelhetünk hét szót: *büdös, mocsok, piszok, gyalázatos, átkozott, nyomorult, marha*... Mivel ezek a szavak megszólító mondatokban fordulnak elő, emberi viszonyokat is kifejeznek. S Árvácskát olyan emberek veszik körül, akik így szólnak hozzá, így beszélnek vele. Csak időnként, mindössze hatszor nevezik kis Árvácskának. Ez talán enyhíti a szeretetnélküliség nyomasztó érzését, de nem szünteti meg.” (Magyartanítás, 1974/2)

Vizsgáltam a regényben előforduló hasonlatok eredetét: 50%-a az állatvilágból való vagy azaz kapcsolatos. Mondanom sem kell, hogy a regény stílusának ez a rétege összhangban áll a megszólításokkal, a főszereplő létezésre szűkített életével.

Más formai sajátosságok

A stílusélénkítés más eszközei. Felismertem azt is, hogy a *szépirodalmi művek megértése, befogadása, újjáteremtése a formai értékek, a nyelvi alakzatok, a képi ábrázolás nélkül nem válthat ki esztétikai élményt*. A változtatás – az ötvenes évek második felében és a következő évtizedben – nem volt könnyű. Az irodalmi tankönyvek dogmákat, sablonos „műelemzéseket” tartalmaztak. A nyelvi műveltség leszűkül a leíró nyelvtan tanítására. Ez a merevség fokozatosan oldódott: megjelent a stilisztikai tankönyv, később pedig szövegnyelvi ismereteket is taníthattunk a középiskolákban. Különböző folyóiratokban jelentek meg Németh G. Béla korszerű velemzésesei. Filozófiai, pszichológiai, nyelvi-stilisztikai értelmezése döntő mértékben hatott rám, és megerősítette korábbi, jórészt ösztönös törekvésemet: a irodalom műközpontú tanításának igényét. Tudatosodott bennem: eredményesen csak akkor formálhatom tanítványaim ízlését, egyéniségét, ha tüzetesen tanulmányozom azoknak az íróknak az alkotásait, akik művészi módon használták anyanyelvünket, s aiktól sokat tanulhatnak a középiskolai diákok. Olvasás közben gyűjtöttem és a tanítványaimmal gyűjtöttem azokat a mondatokat, szövegrészeket, amelyeknek elemzésével pontosabban, szebben fejezhetik ki gondolataikat, logikusabban szerkeszthetik meg dolgozataikat.

Példatáram nagyobbik részét a diákok gyűjteményéből vettem. Lássunk ezek közül néhányat:

Tanítványaimmal együtt gyönyörködtünk Kosztolányi ellentétes jelentésű, mellérendelő szókapcsolatokból megszerkesztett mondatában: „*Csak a művészet tesz valamit nagygyá vagy kicsivé, merésszé vagy elcséppeltté, igazgyá vagy hazuggá.*”

A gondolatjellel való kiemelést figyeltük meg Babits mondatában: „*Ennek az elbeszélésnek a vége egy sóhaj – reménytelen sóhaj.*” Kiemelni lehet egyszavas főmondatallal is: „*Amelyik nemzedék nem mond valami sajátosat, eltűnik*” (Illyés). Kosztolányi gondolatrítmussal tette hatásosabbá a tagadást, és a kettőspont után merész állítás következik; ezt pedig egy részletező, magyarázó jellegű hasonlat teszi meggyőzővé: „*A tájkép nem fénykép, nem tiszta másolása a természetnek: a tájkép a festészet lírája, olyan, mint a dal, amelyben a festő a saját érzelmeit, a saját benyomását fejezi ki.*” A következő mondatból három állítmányt hagyott ki Kosztolányi, ily módon vált lakonikusabbá: „*Tilos felöntenie azt, ami tömör, legyalulnia, ami érdes, elsápasztania, ami piro-*

pozsgás, leegyszerűsíteni, ami bonyolult.” A tömörségen kívül egyszerűséget, a kérdő és válaszoló mondatok használatát csodálhatjuk meg Németh László Proustról írt mondataiban: „Háló-törbe gubancolta a szerelem? Kitépte magát. Csalódott a barátaiban? Otthagyta őket. Érdekeibe akarta szőni a világot? Elszigetelte magát.”

Egyszerűség és tömörség bonyolultabb változatát fedezhetjük fel Kosztolányi két mondatában: „Vannak az ízlésben hullámzások. Az ódont néha ugyan újnak, s az újat egypár év múlva kopot-tabbnak tartjuk, mint a múzeumi régiségeket.”

A két állítás között szerves a kapcsolat, jóllehet, egyik mondatban sincs önálló, a szövegösszefüggést jelölő nyelvi elem. Nincs, mert a második mondat csupa hullámzás; a bővítés éppen a prózai ritmust zavarná meg.

A szóismétlés egyszerű kapcsolóelemnek tűnik. Tanári pályafutásom kezdetén olvastam 43 „volt”-os dolgozatot. Diákjaim más szavakat is megismétltek – főlegesen. A szóismétlés azonban lehet *stilisztikai* eszköz is. Íme: „A művelt ember gondolatokkal küzd, szavakkal csatázik. A leghatalmasabb fegyver a gondolat és a szó. A történelem: gondolatok csatái s gyakran szavak győzelmei.” (Babits) Itt azonban az ismétlés fokozással egészül ki, és a meglepő metaforákkal ékesített mondatpárhuzam: gyönyörű és kifejező.

Kosztolányi következő írásában más funkciója van a szóismétlésnek: az eltérő igei állítmányok *előremutatva* teremtenek feszültséget, az anaforikus ismétlés *visszautalva* kapcsolja össze a mondatokat: „Minden gyermek született szófacsaró, versfaragó és költő. Minden gyermek született kíváncsi. Minden gyermek szétszedi a játékát, hogy megtudja, hogy mi van benne. Tereljük rá a figyelmet arra, ami a költészet veleje, vagyis a formára, erre a kézzelfogható csodára, a szerkezet arányaira, a mérték hullámzására, a rímek boszorkányos bujósdiájára.”

Szorgalmasan gyűjtöttük az alakzatokat is, ezek közül a *mondatpárhuzamot* emelem ki. Megszerkesztése művészi munka, csak az képes rá, aki ismeri anyanyelvének gazdagságát. Németh László ismerte, s gyakran alkalmazta a lépcsőzetesen emelkedő, egymásra épülő mondatformát. Goethe nagyságát – többek között – így fogalmazta meg: „Egy íróban: az egész irodalomtörténet, egy sorban: az egész emberiség, egy szemléletben: az egész világ.”

Szép mondat, de a középiskolai tanuló nem Németh László – mondhatná valaki. Jogos ellenvetés. Annyira azért nem, hogy nagy írónk példáját ne kövessék a legjobb diákok. Szívesen sorolnám a szebbnél szebb példákat, de nem tehetem. Inkább olyan szövegrészeket írok le, amelyeket – a fenti nyelvi-stilisztika ismeretek birtokában – a tanítványaim írtak:

Első: „Szorong a császár, mert érzi, hogy hatalma fenntartása s az igazi értékek között ellentmondás van, szorong a szenátor a fia miatt, szorong a katona a túlkapások miatt, szorong a lakosság a hatalomtól.” Második: „Még a költészettől való elszakadásra is gondolt a Letészem a lantot című versében, amelyben *siratja* az eltűnt ifjúságot, amikor még „Hímzettebb volt a rét virága”, *siratja* Petőfit, az igaz barátot, és *siratja* a költői dicsőséget.” (Kiemelés: P.B.)

Eredményes tanításom elismeréseként kineveztek érettségi elnöknek az egyik székesfehérvári szakközépiskolába. Örültem neki. Nem sokáig. A dolgozatok olvasásakor siralmas kép tárult elém. Bántott, hogy öt nyelvi osztályzat elégtelen. Sajnáltam a diákok vergődését. Fogalmuk sem volt arról, hogy mi a költészet „veleje”, csak ismereteket közöltek: lélektelenül és logikátlanul.

A következő tanév végén egy másik szakközépiskolában érettségiztettem. 28 dolgozat közül 22 *elégséges*. Ekkor határoztam el, hogy bővítem tapasztalataimat: tizenkét osztály érettségi dolgozatát kértem el a megye különböző iskoláiból. Egész nyáron tanulmányoztam őket; jegyzeteket készítettem. Tapasztalataimat könyvemben összegeztem. Címét a lektori jelentésből vettem, amelyet Szende Aladár fogalmazott meg:

Gyakorlati szövegten

Szende Aladár lelkes szavaival méltatta könyvemet, és *hasznosnak* minősítette.

Mit tanulhattak belőle a magyartanárok? Nehéz lenne röviden megfogalmazni. A kiragadott példák azonban önmagukért beszélnek. Tucatszámra idézhetném a sablonos mondatokat, a semmitmondó bevezetéseket. Közülük csak néhányat írok le:

„Vörösmarty a XIX. század első felének egyik legnagyobb lírikusa...”

„Arany János 1817-ben született Nagyszalontán.”

„Mint ahogy a cím is mondja, ez a mű ballada, mégpedig a költészet hatalmáról.”

Írtak jobbat is, íme az egyik: „Mindenségigény, rend, szabadság, ész, egyetemesség – ezekkel a szavakkal jellemezhetnénk József Attila költészetét.” A másik: „Nero, a véres költő, Caligula, Marcus Aurelius – elegendő néhány címet megemlíteni, s máris látjuk: Kosztolányi műveiben gyakori szereplő az ókori Róma. Miért e különös vonzódás ehhez a korhoz, s főleg Aurelius császárhoz?”

A gyakorlati példák után rátérek a dolgozatok makroszerkezetére. Ez, mint közismert, a cím megértésével kezdődik. Ha a tanuló nem érti meg feladatát, eleve nem írhat jó dolgozatot. Az egyik tételcím: „*A számvetés mint lelki helyzet és versszervező elv néhány választott költemény alapján.*” Sokan választották – többek között – Arany Epilogusát. Közülük azonban kevesen ismerték fel a számvevést, és nem találták meg a versszervező elvet sem. Az egyik tanuló szerint ebben a költeményben a „versszervező elv, hogy Arany többnyire csak gyalog járt.”

A másik tétel: jellem- és helyzetkomikum Örkény egyik művében. Idézem az egyik dolgozat bevezető sorait: „Örkény zsidó származású író. Ez a műve a második világháború alatt játszódik. Ebben az időben őt munkaszolgálatra ítélték. Örkény novellaíróként ismert, egy új műfajt is létrehozott, az úgynevezett egyperces novellákat. Ezek rövid terjedelmű, humoros, kitalált történetek.”

A logikátlanul összehordott mondatok közül egyik sem kapcsolódik a tételhez, ezért – megfogadva Kosztolányinak az alkotómunka kezdetére vonatkozó tanácsát – törölném az egészet. A diák magyar szakos tanára viszont megkegyelmezett valamennyi mondatnak. Ez – bizonyos mértékben – érthető, hiszen a javítási útmutató szempontjai közül egy sem vonatkozott a szövegtani ismeretek gyakorlati alkalmazására.

A törlést azonban nem a papíron, hanem a fejekben kell elvégezni. Szelektálni viszonyt csak az tud, aki képes különbséget tenni lényeges és lényegtelen ismeret között. Ez bonyolult logikai művelet, mert egy-egy mű értelmezése függ az olvasó egyéniségétől, műveltségétől, a kiemelés, a műelemzés tehát csak rugalmas lehet. De a rugalmasság *nem jelenthet korlátlan szabadságot*. Azt sem jelentheti, hogy a dolgozatíró olyan gondolatokat olvasson ki a versből, amelyeknek nincs alapjuk. Az egyik tanuló például azt írta a *Karóval jöttél* című versről, hogy József Attila „vádolja önmagát a születése pillanatában, hogy mennyi fájdalmat okozott már akkor, és hogy az ő világára jöttével szeretett édesanyja életét kockáztatta.”

A következő szemelvénynek már van valami köze a címhez: „Ez a vers az élettel való számvetés. A költő sok mindent látott már, szép fogatot, cifra bakot, de soha nem volt irigye senkinek. Nem foglalkozott másokkal, nem „pörölt”, ha „beverték” sárral. Hiszen „az útfélen” (az életben) volt neki egy kis öröme, nyílt neki egy-két virág.” Az első mondat még a témához kapcsolódik, a többi viszont eltér e tematikai haladástól, s az „elemzés” nem más, mint az *Epilogus* első részének prózára „lefordított” változata, vagyis hiányzik belőle a lényeg kiemelése.

A lényeg megfogalmazásának elengedhetetlen feltétele az általánosítás. Akkor, de csakis akkor, ha a valóság, adott esetben a mű összefüggéseit világítja meg. Mindez magától értetődő. A tanítás-tanulás folyamatában azonban nem az, a diákok egy része merészen általánosít. Kölcsey *Himnusz*ában például benne van „az egész magyar történelem”. A *Szózatban* szintén. A *Pusztá, télen* című versben az „egész Magyarország benne van, összesűrítve.” Aligha kell bizonyítani, hogy a merész (megalapozatlan) általánosítás tévútra vezet. A tévedések azonban elkerülhetők, ha a tanulók ellenőrzik a piszkoztat másolása közben állításaik helyességét, s ahol szükséges, kicserélik a pontatlanul használt szavakat, újraserkesztik a logikátlan mondatokat. „*Az igényes fogalmazó – írja Balázs János –, ha kell, a mondat minden szavát megváltoztatja, sőt ha szükséges, a mondat egész szerkezetét is átalakítja, hogy szövege művészi, szókötése ékes legyen.*” (A szöveg, Gondolat K., 1985. 239.)

A szókötésre és a szövegszerkesztés más formai sajátosságaira később még visszatérek. Most csak azt írom le, hogy miképpen hatott rám, és milyen következtetéseket fogalmaztam meg a magam és mások számára:

Az érettségizők többségének anyanyelvi ismerete, fogalmazási készsége a közepes szintet sem éri el. Miért? Nem lehet megtanítani a szövegalkotást? Bizonyítékkal beszéljenek a tények. Iskolánk egyik osztályának érettségi elnökétől (Vági Veronika) a következő mondatot idézem: „Még a leggyengébb dolgozat sem szerkesztetlen, a többségre pedig világos, logikus rend a jellemző.” Az osztály írásbelijének átlaga: 4,00. Négy év múlva a 4. E-ben mindössze négy tanuló nem ért el jó és jeles osztályzatot. Az átlag: 4,2.

Tárgyilagos megjegyzés: ezt az eredményt gimnazisták érték el. De ha szakközépiskolában a „leggyengébb” dolgozatírók is megszerkesztették volna írásbeli feleletüket, nem lenne olyan siralmas az összkép.

Hogy reális-e az összkép, nem kerestem. Arra gondoltam, hogy elméleti tudásomat, gyakorlati tapasztalataimat közkinccsé kell tennem. Olyan mozgalmat indított, amely országos szinten tudatosítja a szövegalkotás hibáit és eredményeit, tárgyilagosságot ad, mégpedig folyamatosan a diákok teljesítményéről. Összegező, kritikai megjegyzéseinken kívül jutalmazzuk a legjobb diákokat és honoráljuk a magyartanárok minőségi munkáját is.

Felkerestem A. Jászó Annát, a *Magyartanítás* szerkesztőjét, és elmondtam neki a terveimet. Mivel helyzetértékeléssel egyetértett, elképzeléseimet jónak tartotta, megígérte: a *Magyartanításban* szívesen közli Felhívásunkat.

Országos mozgalom szervezése

1993 januárjában indítottuk el mozgalmunkat. A győri szépkiejtési verseny és a sátoraljaújhelyi vetélkedő mellett ez volt a harmadik országos anyanyelvi műveltségi verseny, illetve mozgalom. Így kezdődött:

FELHÍVÁS

Fogalmazz pontosan, logikusan és szépen!

Gyakran, egyre gyakrabban elhangzik a panasz: a diákok nem tudnak fogalmazni. Ez a megállapítás sommás, mégsem utasíthatjuk vissza. Nem, mert figyelmeztet a szövegtanítás és -tanulás gondjaira. Arra a tényre, hogy a gyöngébb képességű diákokon kívül az egyetemekre és főiskolákra jelentkezők egy része sem tudja logikusan elrendezni gondolatait. Az érettségi dolgozatokban – a kivételektől eltekintve – sablonosak a mondat szerkezetek, a mondatfűzésből hiányoznak a kapcsolóelemek; a tanulók többsége nem tudja, hogy a részeket, a bekezdéseket is be kell szerkeszteni az egészbe. Az is súlyos hiba, hogy nem ismerik a tematikus haladás követelményét, s mindent leírnak, ami eszükbe jut.

A helyzet tehát elkésérítő, s ezen föltétlenül változtatni kell. A változtatás egyik módja lehet a Fogalmazz pontosan, logikusan és szépen! Mozgalom megszervezése és elindítása.

A mozgalom célja, a verseny lebonyolítása

A legfontosabb cél a fogalmazástanítás megújítása, a tanulók „helyes szellemvilág”-ának építése, lelki kultúrájának gazdagítása.

Mozgalmunkban valamennyi középiskolai tanuló részt vehet. Minden iskola... magyar munkaközössége válassza ki a két legjobb érettségi dolgozatot, és annak fénymásolatát – az írásbeli napjától számítva egy héten belül – küldje el a dunaújvárosi Széchenyi István Gimnáziumba...

Az országos zsűri a legjobb 10 dolgozatot értékes jutalomban részesíti.

A felkészítés érdekében közöljük a dolgozatok értékelésének szempontjait.

- 1. A gondolatok logikus elrendezése, a szerkezeti részek arányossága, a bekezdések megszerkesztettsége és összekapcsolása.*
- 2. Pontos szóhasználat.*
- 3. Hatásos mondat szerkezetek alkalmazása.*
- 4. Mondatszövés: a jelentés szintű és nyelvtani, szerkezeti kapcsolóelemek felhasználása.*
- 5. Nyelvhelyesség.*
- 6. A stílus eredetisége, szépsége.*
- 7. Helyesírás.*

Kérjük a magyar szakos tanárokat, hogy szívvel-lélekkel, szakmai tudásukkal támogassák mozgalmunkat, s az első osztálytól kezdve tudatosan készítsék fel tanítványaikat e nemes versenyre.

A magyartanárok közül többen levélben közölték: örömmel támogatják kezdeményezésünket. Évente – átlagosan – nyolcvannégy jeles érettségi dolgozatot küldtek el – tíz éven át – a megadott címre. A zsűri tapasztalatait röviden összegeztem, és elmondtam minden tanév szeptemberében az eredményhirdetéskor, s ennek kiegészített változata jelent meg a *Magyartanításban*.

Az összegezésben, az általánosításban volt már gyakorlatom, ezúttal azonban a legjobb dolgozatokat kellett értékelnem. Körültekintően fogalmaztam meg a zsűri tapasztalatait, ugyanis az első évben még a legjobb tíz dolgozat között is akadt olyan, amely színvonalasan bár, de a lineáris vereslemzés szerkezetileg egy pillanatra sem szakadt el a költemény gondolatmenetétől. Másként fogalmazva: a diák nem a címben megfogalmazott témáról írt. Néhány évvel később egy másik hiba tette értékelenné a dolgozatíró irodalmi ismereteit. Az írásbeli tétel: *Kérdések és válaszok Madách Imre Az ember tragédiája című drámai költeményében*. A szaktanár értékelése szerint az érettségiző tárgyi tudása átlagon felüli. E megállapítás vitathatatlan: az eminens tanuló írt a *Tragédia* keletkezéséről, műfaji sajátosságairól s annak előzményeiről; Hegel, Kant, Fourier hatásáról; a szereplőkről, az eszmék keletkezéséről, megvalósulásukról és eltorzulásukról; számos idézettel tette színesebbé fogalmazását. Terjedelmes dolgozatában azonban mindössze egy mondat kapcsolódott a tétel két („kérdések és válaszok”) kulcsfogalmához. Ha ez a tehetséges diák megértette volna feladatát, ha ismerte és alkalmazta volna a szövegalkotás szabályait, remekművet alkotott volna.

Olvastam olyan dolgozatot is, amelyben az átlagon felüli tudás aránytalanul megnövelte a bevezetést, és nem maradt idő a tétel kidolgozására.

A kisebb hibák közül csak néhányat idézek. Az első (összehasonlító elemzés): Ady „a magyar lírikusok közül Vajda János és Komjáthy Jenő költészetéből építkezett.” Eszerint Ady *epigon* költő, s miként Szabolcska Mihály, az elődök gondolataiból „építette” verseit. A második tétel a novella műfaji sajátosságainak megfogalmazására ösztönözte az érettségizőket. Az egyik tanuló Örkény István *Egypercesek* című kötetét mutatta be. Az átfogó kép megrajzolása után minden ciklusból kiemelt egy-egy novellát, ismertette gondolatmenetüket, meghatározta – úgy-ahogy – a groteszk és a humor fogalmát, a novella műfaji jellemzőiről viszont megfeledkezett. Mindez a szaktanári bírálatban nem minősült hibának, sőt erénnyé vált, hiszen a diák „tárgyi tudása imponáló.” Valóban az, ha az ismeretekre gondolunk, de ha figyelmesen elolvassuk a címet, akkor a dolgozat egésze elértéktelenedik.

A visszajelzések bármennyire megalapozottak, bármennyire tanulságosak, mindig csak a részt tartalmazzák, következésképpen elkerülhetetlen a leegyszerűsítés. Ez a felismerés új megoldásra ösztönzött. Javasoltam az országos zsűrinek (A. Jászó Anna, Forgács Anna, Fábíán Györgyné), hogy jelentessünk meg – rangsorolás nélkül – húsz érettségi dolgozatot, két-két bírálattal. Az értékelést az érettségiző magyartanára, a másodikat a zsűri egyik tagja írja meg, szükség esetén egy külső szakember. A szaktanár kritikája feltehetően több szubjektivitást tartalmaz, mint a külső bírálóé.

A *Húsz érettségi dolgozat...* a Dinasztia Kiadónál jelent meg 1996-ban. A könyv vers-, novella-, regényelemzéseket és összehasonlító értékelést tartalmaz.

A kiadvány – az eltérő bírálatok miatt – izgalmas olvasmány és hasznos is. Fontos szerepe lehet a fiatalok gondolkodásának fejlődésében. Babits szerint: „Semmit sem lehet igazán megismerni önmagában, csak mással összehasonlítva.” A tanulók megvásárolhatták, otthon tanulmányozhatták, megismerhették az országos mintát, az egymástól eltérő megoldásokat. A hasznosítás másik módja: a szaktanárok értékelhették, megvitathatták nemcsak az egymástól eltérő elemzéseket, hanem a szakértők értékelését is.

Példaként két szövegrészt mutatok be:

Szaktanári bírálát

Bevezetőjének második egységében logikus gondolatmenettel előbb összegezi Móricz alkotói módszerének újszerűségét, utalva annak hazai és világirodalmi vonatkozásaira is (népi írók, Freud). A művészi alkotást mint folyamatot vizsgálja kapcsolatot teremtve a múlt századi irodalmi hagyományokkal (mikszaíhi örökség, naturalizmus). „Biztos kézzel” válogat az ismeretek közül, csak azokat a főbb jegyeket emeli ki a századelő irodalmából, amelyek kapcsolatban voltak Móriczcal, elkerülve ezáltal a sematikus interpretálás veszélyét. (Dr. Kálnási Árpádné)

Tárgyilagos értékelés

Nem alapvető hiba, de – mivel tanulságos – megemlítem a leegyszerűsítő (igazságtalan) összehasonlítást. A jelölt állítása szerint: (Móricz) „A népi írókat felülmúlóan volt képes kalauzolni az olvasót a kor magyar paraszti világában.” Hogy ez miben nyilvánul meg, arról nem ír egy szót sem. Nem is írhat, mert a bizonyítás lehetetlen, ugyanis más forrásból merít Móricz Zsigmond, mint Tamási Áron, és mindkettőjükétől különbözik Illyés Gyula paraszti világa. Nem azonos a megjelenítés műfaja sem. De mindhárman hitelesen, eredeti módon, felülmúlhatatlan tökéletességgel ábrázolták a falvak és a puszták népének életét.

Összehasonlítani lehet, sőt szükséges, ugyanis árnyaltabbá tehetjük vele a gondolatot, de csak akkor, ha a különbözőség megfogalmazása, a kiemelés nem mások rovására történik.

Ez a hibás értékelés – feltehetően – a jelölt elfogultságából ered. Ismeri és szereti Móricz műveit, s ez nagy érték minden korban, napjainkban megkülönböztet. Ez azonban csak akkor válhat – maradéktalanul – értékké, ha a dolgozatíró megteremti magában az érzélem és az értelem egységét, és ezt meg is tudja fogalmazni: pontosan, logikusan és szépen. (Pásztor Bertalan)

Ezek a viták csiszolták az elmét, tudatosították a szövegalkotás hibáit, és tudatosították azt is, hogy miképpen lehet és kell jó érettségi dolgozatot írni. Mindebből kirajzolódott az országos mérce, az a magasság, amelyet megközelíthettek, illetve el is érhettek az érettségire készülők.

Nemcsak azok hasznosíthatták tapasztalatainkat, akik részt vettek mozgalmunkban, hanem azok is, akik évről évre olvasták értékeléseinket.

Egy évtized után visszapillantottunk a megtett útra, és öt pontban foglaltuk össze eredményeinket.

1. „Tíz évvel ezelőtt sok dolgozat értékét jelentős mértékben csökkentette a közhely, a frázis. Az utóbbi időben kedvező folyamatot figyeltünk meg: csökkent a frázisok, a közhelyek száma, és javult a dolgozatok minősége. Nőtt azoknak a tanulóknak a száma, akik *önállóan, kreatív* módon foglalmazták meg gondolataikat.

2. Mozgalmunk kezdetén a téma kibontása – nem egy esetben – a költő életrajzi adataival kezdődött, akkor is, ha verset kellett elemezni. Ezt a megoldást hibásnak minősítettük. Az utóbbi években többen megtalálták az ismeretek felhasználásának helyes módját: csak a legfontosabb életrajzi adatokat építették be a vers- vagy regényelemzésbe.

3. A részletesen kifejtett korrajz is elkülönült a műközpontú értelmezéstől. Olvastunk olyan dolgozatot, amelyben az érettségiző egy egész oldalt írt a költő korának könyvkiadásáról. A megoldás új és meglepő, de nem kapcsolódott a témához. A témakövetést ma sem tartja be mindenki, ám a kortörténeti bevezető megrövidült. A változást jelzi az is, hogy valamilyen formában összefüggést teremtenek a kor és a mű között.

4. 8-10 évvel ezelőtt a szerkezetépítést az *egyenes vonalúság* jellemezte, mozgalmunk második szakaszában *változatosabb* lett a gondolatépítés. A legjobbak önállóan választották meg az elemzés szempontjait, s ami még ennél is fontosabb: a szellemi tevékenység a mű *jellegzetességére* irányult, s egyéni felismeréseiket, vagyis a részleteket logikusan illesztették bele az egészbe.

5. Nem kevés azoknak a tanulóknak a száma, akik az ismeretközlést azonosították az elemzéssel. Dolgozatukból hiányzott az érzelmi azonosulás. A legjobbak viszont – ösztönösen vagy tudatosan – megteremtették az *értelem és az érzélem összhangját*. Számuk még kevés. Reméljük,

hogy a következő évtizedben többen ismerik fel, hogy a dolgozatírásnak nélkülözhetetlen része a vers által kiváltott esztétikai élmény megfogalmazása.” (*Magyartanítás*, 2002/5)

A remény elszállt, ugyanis egy év múlva megváltoztatták az érettségizők írásbeli feladatát, s ennek következtében pontot tettük mozgalmunk végére.

Folytatás – más élethelyzetben

Ha vége szakad bármilyen értékes tevékenységnek, szomorúság tölti el az embert. Azzal vigasztaltam magam, hogy tárgyilagos visszajelzéseinkből tanultak a magyar szakos tanárok, és hasznosították tanítási gyakorlatukban. Vigaszt jelentett számomra az is, hogy – kezdeményezésemre – a városi önkormányzat megbízásából könyvsorozatot szerkeszthettem. A sorozat első példánya: *Ravasz Erzsébet* (képzőművészeti album), a második: *Dunaújváros zenei élete*. Elkészült a sorozat harmadik könyve a helyi színháztársaság ötven évéről.

Ismét javíthattam, még a szövegű idézetek nyelvhelyességi hibáit is. A kötet szerkesztője azonban parázs vitát robbantott ki, ugyanis nem fogadtam el a címnek szánt (*Színház terem*) szókapcsolatot. Ez a cím – kiejtve – színházteremként jelenik meg a hallgató tudatában, tehát zavaróan hat. Másrészt: nem felel meg a magyar nyelv szellemének sem. A föld búzáat terem, a gyümölcsfa: almát, körtét, szilvát. Gyümölcsöt lehet termesztetni, de színházat...? Érveimet – ki tudja, miért? – nem fogadta el. Végül arra kért, hogy mondjak jobb címet, ha tudok. Nem tudtam. Akkor egy hét múlva javasoltam a *Színházi csodákat*. Megörült neki. Én meg annak örültem, hogy elfogadta.

Az önkormányzat anyagi forrása azonban hamarosan elapadt, a sorozat megszűnt.

Mit tegyek? Mivel tegyem hasznossá nyugdíjas éveimet?

Visszatértem a tiszta forráshoz, a képi gondolkodáshoz: meséket írtam. Eddig két könyvem jelent meg (*Pásztor Bertalan – Pásztor Attila: Virágom, virágom*, Meritum Text Kiadó, 2005., *Pásztor Bertalan: Csodafurulya*, Meritum Text Kiadó, 2008., Dunaújváros.)

Az előbbi főszereplője a Zöldszakállú király lánya, akit az apja, mihelyt fölcseperedik, férjhez akar adni. A lány azonban öntörvényűen gondolkodik, és feltételeket szab a kérőknek. Csak annak nyújtja a kezét, aki hibátlanul eltáncolja azt, amit ő bemutat nekik. Jönnek a királyfiak, de valamennyien kudarcot vallanak. A lány arra kényszerül, hogy elinduljon *csillagkereső* útjára. Este betér egy út menti fogadóba. Szép hangjával és fergeteges táncával meghódítja a csárda közönségét. A tulajdonos felajánlja neki, hogy maradjon ott, rengeteg pénzt kereshet. A lány kijelenti, mást keres: *Csillagot*.

A csillag-metaphora szép, kisugárzása van, gyönyörködni lehet benne. A kérő, ha szenvedélyesen szereti a táncot, elbűvöli, magával ragadja a közönséget, fölnéznek rá, mint a ragyogó csillagra. A fogadós nem érti a lány beszédét. Nem, mert világeletemben csak a pénzt kereste. A királylány olyan kérőt keres, aki többet akar, aki művészi tevékenységével szebbé, boldogabbá tudja tenni az emberek életét.

Hasonlóképpen gondolkodtam én is. Sokat kaptam a szüleimtől, a testvéreimtől, a tanáraimtól, egész életemben tanultam és – Sajó Sándor szavát idézve – „kincsemmé” tettem a magyar nyelvet. Ezt a kincset osztottam szét, mégpedig folyamatosan a tanítványaimnak, és jutott belőle másoknak is.

Donáth Péter:

A MAGYAR MŰVELŐDÉS ÉS A TANÍTÓKÉPZÉS TÖRTÉNETÉBŐL 1868–1958

24 cm, XXX+830 oldal, ára: 4830 Ft

Donáth Péter:

OKTATÁSPOLITIKA ÉS TANÍTÓKÉPZÉS MAGYARORSZÁGON 1945–1960

24 cm, XXVIII+558 oldal, ára: 3990 Ft

Megrendelhető:

Trezor Kiadó, 1149 Budapest, Egressy köz 6.

Telefon/fax: 363-0276, e-mail: trezorkiado@t-online.hu

Keller Zsuzsanna

Paradigmaváltás az irodalomban

A tanítandó anyag: Paradigmaváltás az irodalomban

Az osztály: 12. osztály

Az óra célja, feladata: Ismerkedés a hetvenes évek lírafordulatát előkészítő költőnemzedék tagjának, Tandori Dezsőnek költészetéről alkotott felfogásával, majd egy választott versének (*Délelőtt kórházlátogatás, délután fogcsináltatás*) elemzésével a diákokkal közösen eljutni ahhoz az alaptételhez, miszerint Tandori az elmúlt három évtized költészetében a lírai vers egyik legjelentősebb, új válfaját teremtette meg.

Az óra típusa: ismeretbővítő óra, 90 perces

Eszközök: fénymásolatok, handoutok, Tandori Dezsőről készült fénykép

Előzetes tudás: Az óra anyaga előzetes tudásként feltételezi már az osztály megismerkedését az 1970-es évektől jelentkező, látás- és gondolkodásmódjában új korszakot nyitó posztmodernnek mint új kortudatnak fogalmával. Az óra anyaga ezért épít a diákok posztmodernnel kapcsolatos (annak társadalmi-szellemi háttérével, nyelvfelfogásával, gondolkodásmódjának néhány jellemzőivel) ismereteire.

Felhasznált irodalom:

Bata Imre: *Képek és vonulatok*. Budapest, 1973.

Angyalosi Gergely elemzése a Délelőtt kórházlátogatás, délután fogcsináltatás c. versről, in: *Száz nagyon fontos vers*. Lord Könyvkiadó, 1995, 433–438.

Pethőné Nagy Csilla: *Irodalomkönyv 12*. Korona Kiadó, Budapest, 2002.

Pomogáts Béla: *Versék közléről*. Kosmosz könyvek, Budapest, 1980, 262–72.

Tandori Dezső: *A mennyezet és a padló*. Budapest, Fekete Sas Kiadó, 2001.

Idő	Tartalom		Órai tevékenység
	Gondolatmenet, részfeladat	Adatok, fogalmak / megoldások	Eszközök, módszerek, tevékenységi formák; Didaktikai feladat
0–2. perc	Szervezési feladatok		
3–5. perc	Tanári célkitűzés: – <i>A mai órán a posztmodern irodalom egyik jelentős alakjával, Tandori Dezsővel fogunk foglalkozni, akinek Egy talált tárgy megtisztítása (1973) c. kötetét szokás a magyar posztmodern irodalom első jelentős teljesítményének tekinteni.</i> Az ő költészetéről alkotott felfogását, és egy versét elemezzük meg a posztmodern líra paradigmát.	– a paradigma fogalmának megadása, definíció: – a gondolkodásoknak, vélekedéseknek, értékeknek és módszereknek egy adott társadalom vagy szűkebben egy tudományos közönség minden tagja által elfogadott összegzését jelenti – egy tudományterület általánosan elfogadott nézetei (fogalmi, szakkifejezései) egy adott korszakban, időpontban	tanári közlés

6–9. perc	Visszaütalás a korábbi ismeretekre: – Tekintsük át közösen a vers hagyományos fogalmának megváltozását! – Milyen esztétikai célkitűzésekkel találkozottunk már az irodalomban? (pl. a romantika, avantgárd törekvések)	1. <i>Romantikus költői tradíció:</i> – a romantikus filozófia közép-pontjában az én, az emberi személyiség áll – a dolgok önmaguk lényegében nem ismerhetők meg – a képzelet világa és az emlékezés elsőbbsége a valósággal szemben 2. <i>A hagyományos avantgárd költészetről vallott felfogása:</i> – az élet és a művészet tartományainak összemosására törekszik. Az esztétikum többé már nem tölt be kiemelkedően fontos szerepet a művészetben	a táblán fogalomtérkép készítése
10–13. perc	Tanári bemutatás: – Az 1970-es évek magyar lírájára egy újfajta szemléletmód jellemző. A 'költés' státusa alapjaiban változik meg.	– <i>élménylira:</i> kezdetben van az érzés, a felismerés és ezt követi a kifejezés, az alkotás – <i>Tandorinál:</i> először az írás és maga a kifejezés hozza létre az élményt – a hagyományos költészet iránt érzett bizalmatlanság, a hagyományos költőiség, költőszerepek visszautasítása – az alkotás mögött a költő személye meghatározhatatlan – a „szép vers” stílusformáinak kiüresedése, jelentőség- és értékvesztése	frontális munka, tanári közlés
14–22. perc	Feladat: – A kiosztott lapokon található idézetek Tandori költészetszemléletét jellemzik. – Kiindulási pont: „a vers sem külön, mint egy napunk!” – <i>Mi a véleményetek a költészet ezen felfogásáról?</i> * Feltételezett óramozzanat: Rövid utalás Tandori nyelvtől idegen jelek által (pl.: sakkállások, repülőjáratokat szemléltető diagramok, kitöltött totószelvény-változatok) helyettesített verseire	– „<i>Közhelyszerűen létezőnk, és mégis mennyi furcsaság történik velünk</i>” avagy ezt megfordítva: maga a létezés csoda, nem egyik vagy másik esztétikumká bűbájolt pillanata – Tandorinál a mindennapiság tesz szert jelentőségre, az élet dolgai válnak költészetté, de ezek a dolgok nem lényegülnek át esztétikumká. – Az élet minden pillanata fontos, ha nem is különleges. Bármi érdekes, ami összefügg az étellel	tanári közlés, a fénykép megmutatása (l. 1. sz. melléklet) Tandori egy sakkversének megmutatása (l. 3. sz. melléklet) handout (Tandori saját, költészet-ről alkotott véleményeit tartalmazó

		– „<i>Meggyőződésem, hogy nagyon egyszerű és fontos dolgokat nagyon egyszerűen és fontoskodás nélkül is el lehet mondani. Törekedni egyébre sem érdemes.</i>” → a költészet korábbi hagyománya szerint az alakítás lényegéhez tartozó dolgok (technika, képszerűség, pátoz) csak fontoskodások – Ne toldjuk meg „<i>a közlés szerény határfokát</i>” azzal, hogy „<i>kedvünkre olyasmit látunk bele a sorokba, amikhez a szerzőnek se tehetsége, se kedve.</i>” → a belemagyarázás elleni tiltakozás	idézetekkel és a költészetét jellemző állításokkal) közös megbeszélés, melynek az „<i>újfajta</i>” költészet-szemléletre való ráhangolódás a célja
23–26. perc	Tanári kérdés: – <i>Mit gondoltok, költészetnek nevezhető-e:</i> → <i>a nyelvvel való játék</i> → <i>valaki beszámolója egy napjáról</i> → <i>mindennapi élet, a beszélő alany mikrokozmoszának túlsúlya</i> → <i>a vers tárgya maga a versírás?</i> – <i>A költészetnek milyen korábbi funkciójára tudtok példát hozni?</i> – Segítség: <i>Milyen hagyományos verstémákkal találkoztunk már? (pl.: Kölcsey Ferenc: Himnusz, Petőfi Sándor: Szeptember végén)</i>	– a várt válasz: nem – hazafias költészet – szerelmes vers – emberi létértelmezés ...	a közös beszélgetés folytatása, a beszélgetést irányító további kérdések
27–28. perc	Tanári bemutatás: – <i>Felolvasom Tandori Dezső: Dél előtt kórházlátogatás, délután fogcsináltatás c. versét, kövessétek a szemetekkel!</i> Megfigyelési szempont: – <i>Milyen élményből született a vers?</i>	– a vers születése nem a produktumból, hanem a születés eseményéből nyeri jelentőségét, s ez a jelentőség már elveszítette irodalmias szakralitását	fénymásolat (a vers – l. 3. sz. melléklet) a vers értő meghallgatása
29–30. perc	Feladat: – <i>Olvassátok el újra magatokban a verset, és közben gondolkodjatok el arról, milyen elvárásaitok vannak a cím alapján Tandori versével kapcsolatban?</i>		a vers megadott szempontok szerinti olvasása

31–35. perc	– <i>Eloolvasva a szöveget, mely elvárások igazolódtak, nyertek megerősítést?</i>		a kérdés megbeszélése
36–60. perc	Komplex feladat: – az osztály három csoportba osztása – a csoportoknak a mű különböző szempontok szerinti vizsgálata a feladata – <i>A megadott szempontok alapján minden csoport próbálja meg elemezni a verset! Erre kb. hat perccel van!</i>		csoportmunka, handout (kérdések) kiosztása; a csoportok párhuzamosan egy időben dolgoznak, a feladatokra mindenkinek kb. 4 perce van
36–40. perc	– <i>Ezután közösen megbeszéljük a válaszokat!</i>		
40–60. perc	<u>„A” csoport kérdései:</u> – <i>Milyen motívummal indul és zárul a vers?</i> – <i>Vajon ugyanazt takarja-e a két („délről hazatérve”, „hazatérés”) hazatérés? Mi lehet közöttük a különbség?</i> * Feltételezett óramozzanat: A megbeszélés során elhangzó tanári közlés. A motívum fogalmának megbeszélése.	<u>A várt válaszok:</u> – A hazatérés motívuma – 1. „délről hazatérve” = utazásról való megtérés – 2. „hazatérés” = „hazamenés” a nap végén * – motívum = tartalmi szerveződési egység, a valóság egy egységének (egy témájának) esztétikai megjelenítése, melyet motívumok összessége ad egy műalkotásban – A hazatérés motívuma: az utazással együtt ősrégi, a romantikában különösen kedvelt költői elem – A tékozló fiú hazatérése, Odüsszeusz hazatérése Íthakába, Toldi hazatérése anyjához... – a megérkezés öröme – az otthonról (ismerősség, biztonság, szeretet, meghitt közeg) való eltávolodás – visszatérés és az esetleges veszteségtől adódó félelem – a vesztes mérlegelése: az idő múlása mindent magába sodorhat – a „talán minden úgy marad, ahogy volt” reménye	a csoportok a rendelkezésre álló idő után ABC sorrendben beszámolnak a megoldásaikról; a sorrend megtartása és a beszámolók során fontos a tanár irányítása a beszélgetésben; a kérdésekre adott várt válaszok és megoldások vezetnek át ugyanis a következő csoport kérdéseihez → ezért fontos a megoldások megbeszélése, és a csoportok egymásra figyelése, mert egymás megoldásaiból jut el az osztály a vers teljesebb megértéséhez
6-6 perc a megbeszéléstre	– <i>Milyen hazatérés-motívummal találkoztunk már?</i> – <i>Milyen érzéseket hív elő bennetek a hazatérés szó?</i>		

<u>„B” csoport</u> – <i>A vers elején és végén a hazatérés motívuma szerepel. Milyen szerepe van az említett motívikus ismétlésnek a szerkezet kialakításában?</i> *Feltételezett óramozzanat: A megbeszélés során a versbeli ismétlés szerepének megbeszélése – <i>Mit fejez ki a cím?</i> – <i>Milyen viszony rejlik a címbeli esetleges tragikus kórházlátogatás és a profán fogcsináltatás ténye között?</i>	<u>A várt válaszok</u> – Az ismételt motívum keretbe fogja a verset, közte „történik meg” a vers. – Ez adja a zártságot, a szerkezeti lekerekítettséget. * – Mindig az azonosság-különbözőség játékát hozza mozgásba. Ha egy versben valami megismétlődik, már nem ugyanarról van szó, mert az előző sorok gondolataival telítődik. 1. olvasópukkasztás 2. naplószerűség 3. szembeállítás – szembeállító	handout (kérdések) kiosztása; csoportmunka; a feladat megbeszélése; közös elemzés tanári közlés
<u>„C” csoport</u> – <i>Melyik műfaj jellemző jegye a szembeállítás?</i> – <i>(Segítség: Gondoljatok Kosztolányi Boldog, szomorú dal vagy Berzsenyi A közelítő tél c. költeményére!)</i> *Feltételezett óramozzanat: A közös megbeszélés során: – <i>Idézzük fel együtt az elégia műfaji meghatározását, jellemzőit!</i> – <i>Mik szerepelnek legtöbbször a szembeállítás tárgyaként?</i> – <i>Hogyan él Tandori az elégia műfaji lehetőségeivel?</i> – <i>Mit őriz meg és mit hagy el az elé-</i>	<u>A várt válaszok</u> – elégia * – az elégiának határozott reflexív ereje, filozófiai-filozófiai tartalma van – a számvetés műfaja – a schilleri meghatározás: az elégia alapját egy kéttagú ellentézés adja, amely a tematikus szinten túl, a mű minden jelentésrétegére kiterjed – eszmény ↔ valóság – transzcendencia ↔ immanencia – dicső múlt ↔ sivár jelen – tünt boldogság ↔ meglévő boldogtalanság 1. eltörli az elégiikus beszédmód rekvizitumait (életbölcse-	handout (a kérdések) kiosztása; csoportmunka; a feladat megbeszélése; közös elemzés tanári közlés

	gia klasszikus eszköztárából?	ség, igazság...) 2. megőrzi a szembeállítást – a címben – a vers szövegében: „ködben” ↔ „délutáni-napsütötten” 3. a vers elégikus hangnemű	
61–78. perc	1. – <i>Hogyan jelenik meg Tandori versében a gyakori elégikus téma, az elmúlás? Keressétek meg a szövegben azt a szót, mely többszöri előfordulásával utal az elmúlásra?</i> 2. – <i>Figyeljük meg Tandori nyelvvel való játékát!</i> – <i>Milyen igeidőt használ Tandori a versben?</i> – <i>Miért alkalmazza kizárólag a jelen időt?</i> – <u>Segítség:</u> <i>Mit fejezhetünk ki jelen idővel?</i> 3. – <i>Gyűjtsetek példát a szövegből, amikor a jelen múltat, ill. jövő időt fejez ki!</i> 4. – <i>Egyértelműek-e a vers idő- és helyzetviszonyai?</i> 5. – <i>Milyen szavakkal, kifejezésekkel bizonytalanítja el, zavarja össze Tandori az olvasót?</i> – <i>Gyűjtsetek példát a szövegből a bizonytalanság kifejezésére!</i> 6. – <i>A jelen idő játékához Tandori a „még” és a „majd” határozószót használja.</i> – <i>Keressétek meg azt a mondatot, amelyben mindhárom határozószót (most, majd, még) összefogja!</i> – <i>Hogyan lehetne átalakítani a „Van majd és nincs is” mondatot?</i>	– A <i>meglét</i> szó igei és főnévi alakjainak ismétlése: → „megvannak még” – jelen időt – kihasználja a jelen idő azon sajátosságát, hogy vele mindhárom igeidőt kifejezhetjük (a jelent, a múltat és a jövőt) – többféle megoldás elfogadható – nem adható egyértelmű válasz – Nem. A vers homályban hagyja olvasóját az időre és a helyzetre vonatkozóan. Nem egyértelmű, hogy: 1. a versbeli „te” kimozdul-e otthonról, vagy csak elgondolja...??? 2. milyen időben zajlik a vers: jelen, majd jövő, vagy a megtörtént újra átélése...?? – „ködben”, „bizonyos színűek”, „java részt”, „első hétköznapi”, „P. út”, „nem tudod”, „de talán”, „...” – „Van „majd” és nincs is” – A <i>majd</i> úgy van, hogy még nincsen. → Tehát: a <i>most</i> nem óv meg a	a közös elemzés folytatása

	(Segítség: <i>Hogyan írható le a jövő idő (majd) a jelen (van) segítségével?</i>)	majdtól. → A „<i>kései nyár</i>” után is eljön az ősz, az elmúlás... A „<i>reggeli, megfelelően fűtött lakás</i>” után is „<i>vacoghatsz</i>” „<i>verítékezhetsz, hidegen</i>”	
79–81. perc	Következtetés: – „kifordított elégiát” olvasunk	– Tandori az elégikus hangnemet megőrizve, visszajáról idézi fel az elégikus mulandóság-problematikát – A jelen nem a múltbeli jelenségek hiánya miatt tragikus, hanem azért, mert az elmúlás lehetőségét rejtje magában. – A világ, a dolgok, úgy, ahogy az otthon jelentik a beszélő számára, ami egyelőre <i>megvan még</i>. – Nem biztosan bekövetkező veszteség(ek)ről van szó, hanem annak a felismeréséről, hogy veszteség csak <i>azért nincs</i>, mert egyelőre <i>még nem</i> következett be. – A <i>most</i> azonban nem óv meg a majdtól. → világos, hogy „<i>miről, mikről nem tudsz lekésni</i>”...	tanári összegzés
82–84. perc	– <i>Ezek felismerése után, milyen magatartás marad a beszélő számára?</i>	1. a rácsodálkozás: „<i>csak kinézegetsz a <u>rendelő ablakán</u>, a <u>székből</u>, <u>tátott szájjal</u>, a <u>meglevők</u>re</i>” → a kényszerű rácsodálkozás póza ~ tátott száj ~ kimerevített száj a fogorvosnál ~ a halott ember arckifejezése, leesett állkapcsa 2. a „<i>talán</i>” reménye → „<i>De talán nem fogják mégse vénsni</i>” → „<i>és talán ott se marad majd valaki örökre</i>”	tanári kérdés; megbeszélés
85–87. perc	Végső összegzés, az óra összefoglalása	– A <i>létre való</i> rácsodálkozás esztétikai attitűdje (akaratlanul is a romantikus hagyományhoz tér vissza) – A <i>rácsodálkozás a meglevők</i>re mégiscsak „<i>az egyszerű, de nagyon fontos dolgok</i>” egyike, „<i>egyszerűen és fontoskodás nélkül elbeszélve.</i>”	tanári összegzés, összefoglalás

		– A záró motívummal Tandori keretbe foglalja a verset: „ <i>Ha-zatérsz, minden a régi.</i> ” → Minden visszaáll a régi rendbe, a versbeli bizonytalansággal szemben, ezzel a sorral Tandori a bizonyosság érzetét kelti. → Következtesen szerkesztett versegészről van szó, az elmúlt három évtized költészetében a lírai vers egyik legjelentősebb, új válfajának megteremtéséről.	
88–90. perc	Házi feladat: – <i>A Mennyezet és a padló kötet egy másik darabjával az Egy vers születése c. verssel fogunk a következő órában foglalkozni.</i> – <i>Olvassátok el otthon a verset! Az órában tárgyalt tartalmi, formai szempontok alapján, gondolkodjatok el arról, hogyan fejeződik ki ebben a versben Tandori ars poeticája?</i> – <i>Mi teszi verssé ezt a művet?</i>		fénymásolat (a verssel)

* * *

Tandori Dezső rövid életrajza

(1938–)

1938-ban Budapesten született, költő, író, műfordító.

1957-ben érettségizett, irodalomtanára Nemes Nagy Ágnes volt.

1962-ben magyar-német szakos diplomát szerzett az ELTE-n.

1971-től szabadfoglalkozású író.

Indigórajzait, képverseit és intermediális (médiaközi) grafikáit kiállították többek között Párizsban és Bécsben is.

Főbb díjai: Graves-díj, 1972; József Attila-díj, 1978; Weöres Sándor-díj, 1990.

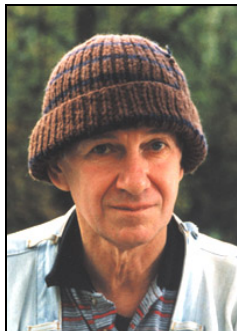
Fontosabb kötetei: Töredék Hamletnek (1968), Egy talált tárgy megtisztítása (1973), Medvék minden mennyiségben (1977), A feltételes megálló (1983), A megnyerhető veszteség (1988)

Nat Roid néven bűnügyi regényeket is ír.

1994-től a Széchenyi Akadémia tagja.

Melléletek:

1. sz. melléklet:

2. sz. melléklet:

Tandori Dezső: Táj két figurával

	Hh6
	Hg4
	Hf6
	Hh7
c5	Hg5
c6	He6
c7	Hd8
c8H	

3. sz. melléklet:

Tandori Dezső: Délelőtt kórházlátogatás, délután fogcsináltatás

Délről hazatérve, a lombok ablakkal szemközt a ködben bizonyos színűek és java részt megvannak még, és az első hétköznap délelőtt, ahogy a kórház felé tartasz a ködben, megvannak még, és ahogy a kertes P. útra tompa szögben rákanyarodsz a kék járművel, délutáni-napsütötten megvannak még, csak ahogy ezt elgondolod még reggel a megfelelően fűtött lakásban, nem tudod, nem vacogsz s veritékezel-e majd a hidegen. Van „majd” és nincs is; a kései nyár után se tudsz lekésni ezekről...Miről, mikről nem tudsz lekésni. De talán nem fogják mégse vérsni, csak kinézegetsz a rendelő ablakán, a székéből, tátott szájjal, a meglevőkre; és talán ott se marad majd valaki „örökre”...Hazatérsz, minden a régi.

(1976)

* * *

Homa-Móra Éva

ÖTLETGYÁR

Mesevasút, reklám és egyéb huncutságok a magyarórán

A világ változásával változik anyanyelvünk, s változunk mi is, magyartanárok. Néha magam is megdöbbenek, mire „rá nem visz a lélek” az óráimon, néhány éve még „szentségtörésnek” tartottam volna ezeket.

Tetszik vagy nem, gyerekeink olyan világban nőnek fel és élnek majd tovább, amelyben soha nem látott szerepet kap az elektronika, de a „fogyasztói lét” is; más nyelvi hatások érik őket kicsi koruktól kezdve, ugyanúgy beépülnek szokincsiukba a számítógép sajátos kifejezései, mint a kereskedelmi reklámok fordulatai. (Egy példa: egy hatodikos tanítványom szerint Gárdonyi *átemelte* magát Zieglerből...)

Szeretettel ajánlom ötletgyárom termékeit: olyan apró műhelytitkokat, amelyek kipróbáltan közelebb hozzák egymáshoz irodalmunk klasszikusait és a 21. századi gyerekeket. Olykor meghökkentőek, elismerem, de ne feledjük: reklámokon „edzett” tanulóinknak talán erősebb ingerekre van szükségük a magyarórán is. Mindenképpen olyanokra, amelyek kíváncsivá teszik őket, Máraival szólva: „felverik az

életörömöt”. Magam mentségéül: az esetek nagyobik hányadában én is a „szelídebb” módszereket alkalmazom...

I. Az epika sodrásában

1. Társasjáték

Remekül bevált módszer mindenféle epikus műhöz vagy írói életrajzokhoz. Összetett nyelvi (és egyéb) feladatokat jelent egy társasjáték megtervezése, megalkotása. A főhős (vagy az író) útját, életútját kell megjeleníteni a játéktáblán, az egyes állomások a hős elé állított próbatételek, események (vagy a pályakép főbb állomásai). Komoly absztrakciós képességeket igényel ez a művelet, ugyanakkor élvezetes. Az egyes állomásokon a játékosra is várnak megoldandó feladatok (esetleg külön feladatártyákon): ezeket – s az összes játékszabályt – precízen, pontosan, röviden kell megfogalmazni. Érdekes és áruklódó lehet a bábuk tervezése is, valamint hogy kit-mit rajzolnak a CÉL-mezőbe!

2. Elvárásolt kastély, mesevasút, élménypark, kalandpark, interaktív játszótér

Csupa mai, modern játék! És mindegyik mennyire alkalmas a mesehősök kalandjainak újraélésére!

Részben az előzőhöz hasonlít ez a feladat: egy epikus művet, mesét kell „transzponálni”. Legyen az elvárásolt kastélynak annyi szobája, a mesevasútnak annyi állomása, ahány kalandja a mesehősnek volt! Gondold tovább a kalandokat, találd ki „interaktív” játékokat a mese alapján! Olyan kalandparkot tervez, amelyben te is jól éreznéd magad!

Nyelvi szempontból (is) nagy kihívás ez a gyerekeknek: a kastélynak külső, homlokzati képet és alaprajzot kell tervezni-rajzolni, s szabatosan, de vonzóan megfogalmazni az egyes szobák kínálta lehetőségeket. Ugyanígy a mesevasút küllemét, pályáját rajzban s a megálló programjait szövegesen. Tanulónk fantáziája kimeríthetetlen: János vitéz és Árgyélus királyfi nyomába is eredtünk már mesevasúton, elképesztő ötleteket felsorakoztatva.

A feladat csoportmunkában a legélvezetesebb.

3. Programszervező iroda

Mesefeldolgozóskor ajánlhatjuk az előző mellett ezt a feladatot is: ez is képzeletjáték, de még jobban elszakadhatnak a gyerekek a mese tényeitől. Tündérszép Ilona és Árgyélus meséjéhez például kérhetünk tőlük „Töltsön egy hétvégét a kristálytisza palotában!” címmel programajánló prospektust. Ötödikesim vaskos füzetet készítették, ki nem fogya az ötletekből: Tündérszép Ilona szépségzalonya, ajándékolt részletes árukínálattal, Árgyélus erőpróbáló kalandtúrája férfiaknak, fakultatív programok gyerekeknek... Fontos eleme a programajánlatnak az utaztatás (járművek), a helyszín, az étlap. Anyanyelvi gyakorlatnak is kiváló!

4. Song és rap

Lírai betétdalok az epikai művekben, ez az irodalomórai songok lényege. Az ötlet Varró Dániel Túl a Maszat-hegyen című verses meseregénye nyomán született bennem: ott is gyakran dalra fakadnak a szereplők. Miért ne fakadhatna dalra Iluska vagy akár Toldi György is? Az epika és líra lényegi különbségeinek megláttatására is remek alkalom ez. Egyszerű versfaragásra könnyen rábíráthatók a gyerekek, nem beszélve a „lírai én” szerepébe bújás lehetőségéről, mely jó játék lehet. Még több a feladat pedagógiai hozadéka, ha már több rímfajtát ismernek és alkalmaznak.

A rap? Igen, született színporkázóan szellemes „songok”, lírai betétek rap műfajban is, könnyesre neveltük magunkat mindannyian.

5. Panoptikum, szoborpark attribútumokkal

Ez a játék is az epikai művekre, azok szereplőire fókuszál.

Tervezz képzeletbeli panoptikumot/szoborparkot a mű szereplőivel benépesítve! Ügyelj arra, hogy az alakok jellemző testtartásban, arckifejezéssel a lehető

legtöbbet áruljanak el jellemükről! Bármilyen helyzetben szerepeltetheted őket, a kezükbe is adhatsz egy-egy rájuk jellemző tárgyat!

Itt a nonverbális elemek kapnak hangsúlyt: a gyerekek ezekben sűrítik a tulajdonságokat; kimerevítve, statikusan ábrázolják a szereplőket. Nem könnyű feladat! (Természetesen az osztálytársakat „beigazítva” meg is valósulhat a panoptikum!)

6. Lelki levelesláda

Az epikai művek feldolgozásába illeszthető képzeletjáték.

Nem tud dönteni a hős, segíts neki, adj tanácsot a helyes döntésben! Indokold, beszélj a lelkére!

Másik változat: kérj segítséget a hős nevében! (Ilyenkor igazi dobost, „levelesládát” is kithetünk az asztalon, ebbe kerülnek a megfogalmazott segélykérő levelek. Ezeket azután összekeverve ki lehet húzni, s felolvasva megválaszolni.)

A nyelvi képességeken kívül empátiájuk is fejlődik, s hasznos a nézőpontváltás gyakorlása is.

II. Marketing a magyarórán

7. Győzd meg uralkodódat!

(Ha már túljutottak azon, hogy Janus Pannonius nem „beképzelt”, hanem *reneszánsz öntudatal* bír...)

Heterogén csoportokat alakítunk sorsolással.

- Minden csoporttagnak gyűjtsétek össze a jó tulajdonságait! Írjátok is föl ezeket!
- Képzeljétek magatokat egy reneszánsz udvarba! Győzzétek meg képzeletbeli uralkodótokat, hogy érdemes benneteket alkalmaznia udvarában! Leírhatjátok, de felkészülés után élőszóban adjátok elő!

(Játékosan le is borulhatnak az „uralkodó” előtt.)

A feladattal gyakorolják a meggyőzés eszközeit, s a „reneszánsz öntudat” mai megnyilvánulása segíti őket a pozitív énkép, az önbizalom erősítésében, ill. egymás jó tulajdonságainak meglátásában. (Ha úgy tetszik, előgyakorlat lehet egy majdani állásinterjúhoz...)

8. 5 érv amellet, hogy...

Az előzőre némileg emlékeztető feladat, ám annak egyszerűbb, rövidebb változata. A kereskedelemből, reklámokból ismert szöfordulatot számos anyagrésznél alkalmazhatjuk ráhangolásként, amikor a meggyőzés a cél (pl. epikus hősök döntéshelyzetben; kisebb-nagyobb viták alkalmával). A pontos fogalmazás, súlypontozás, lényegkiemelés kap itt főszerepet – egy kis játékosággal élvezetessé téve.

9. Segítség, kicsi letem!

– avagy 5 (-10) dolog, amiért érdemes kicsinek lenni
Az előző feladat változata, konkrét olvasmánykörhöz alkalmazva.

A János vitéz Óriásországban játszódó fejezete után körülnézünk: hol mindenhol bukkan fel ugyanez a motívum? Szóba kerül Swift Gulliverje, Kästner Emberkéje, a Drágám, a kölykök összementek! című

film és sok más... Élvezetes képzeletjáték ilyenkor a fenti címmel – saját életükre vetítve – listát készíteni.

10. Epigramma és reklám

Az epigramma gyakran holt műfaj, tanulnivaló lehet csupán diákjainknak, mígnem...rá nem döbbsentjük őket a tévéreklámmal való hasonlóságára! Mert hogyan is épül föl mindkettő? Előkészítés – a reklámban: figyelemfelkeltés (amiért abbahagyom a munkát, ott ragadok a képernyő előtt), majd csattanóként a mondanivaló, a „magvas, bölcs gondolat” – ugyanez a reklámban a tulajdonképpeni ajánlat, a termék neve. Nos, miután „komoly órán” elemeztük Kölcsey Husztját, *rásegítésként* miért ne játszhatnánk el tévéreklám gyanánt?

Nehezen értik meg az általános iskolások, hogy a „Hass, alkoss, gyarapíts...” szállóigét megelőző rész a *kordivam*nak megfelelő, romantikus kellékekben bővelkedő figyelemfelkeltés, hangulati bevezető. Mint a tévéreklámban! Erre odafigyel a néző! Bizony, irodalomóráinkon gyakori vendég a tévéreklám, ebben a műfajban sziporkáznak a gyerekeink. Nem is gondolnánk, milyen sok területen alkalmazható!

11. Utazási prospektus

Babits Messze, messze... című versével szoktuk ezt játszani. Felolvassuk „reklámhangon”. A nominalitás kiválóan alkalmas erre. Vállalkozó szelleműek képeket válogathatnak hozzá – prospektusnak; de még szívesebben dolgoznak számítógépes technikákkal, hang alámondásával.

(Ugyanezzel a Babits-verssel kiválóan társítható Szepesi Attila Városok című kedves költeménye. Itt versírásra buzdítom tanítványaimat, ill. versszakírásra: mivel Egert „kihagyta” a költő, stílusos strófiával toldják meg a verset!)

12. Csomagküldő szolgálat katalógusa

Az Egri csillagok kapcsán sok-sok feladat közül választhatták ezt is, de kivételhető tetszés szerinti más művekre is. A „*Török tárgyak tárháza*” vonzó katalógusban kell, hogy kínálja törökös portékáit. Lányok kedvence lett a feladat: flittereket, gyöngyöket ragasztottak rajzaikhoz, jól ráéreztek a keleties díszítőelemekre. Nyelvi követelmény: pontos, vonzó katalógusszöveg, természetesen alaposan nézzenek utána: a kínált tárgyak valóban török tárgyak legyenek!

13. Fegyverkovácsműhely

A fiúk kedvence volt az Egri csillagok-játékok közül. A magyar, ill. a török harcosok fegyvert rendelnek nálad, miket készítesz nekik? A rajzokhoz pontos és szakszerű leírásokat kérek.

14. Étlap – melléknévi igenevekkel

Sült, főtt, rakott, kelt, párolt...Forró, lángoló, úszó...A gyerekek fantáziájával kiegészítve; rajzzal, tálalási módokkal kivitelezve élvezetes gyakorlása lehet e sok gondot okozó szófajnak.

15. Árukapcsolás - társítás

Az egyik kereskedelmi, a másik számítógépes szak kifejezés, a mi magyaróráinkon ugyanazt jelentik. Egyszerű irodalmi asszociáció, maiasan „átnevezve”: az olvasott műről milyen korábbi, másik mű jut eszedbe? Miért?

(Érdekes például összevetni Balassi Egy katonának című versének részletét a Toldi Első énekének Laczfí seregét bemutató részével:

Itt van immár a had, Laczfí nádor hada,
Itt kevély hadával Laczfí Endre maga;
Délcegen megüli sárga paripáját,
Sok nehéz aranyhím terheli ruháját;
És utána nyalka, kolcsagos legények,
Tombolván alattok cifra nyergű mének;

Illetve:

Véres zászlók alatt lobogós kópiai
vitézek ott viselik,
Roppant sereg előtt távol az sík mezőt
szélllyel nyargalják, nézik;
Az párduckápákkal, fényes sisakokkal,
forgókkal szép mindenik.

Jó szerezsen lovak alattok ugrálnak,
hogyha trombita riadt...

Vagy Arany Válasz Petőfinek című versének metaforájára megjelenik a Letészem a lantot egyik metaforájában:

S mi vagyok én kérde. Egy népi sarjadék,
Ki *törzsömmek* élek, érette, általa;
Sorsa az én sorsom s ha dalra olvadék,
Otthon leli magát ajakimon dala.

Illetve:

Ki örvend fonnyadó virágnak,
Miután a *törzsök* kihal:
Ha a fa élte megszakad,
Egy percig éli túl virága.

(Kiemelés tőlem.)

A kapcsolat, társítás folyamatos, egész évben kívánatos feladat, és nem csak komplett művekre, hanem verssorokra, költői képekre, helyzetekre, döntésekre, konfliktusokra alkalmazható. Nagyon hasznos, ám az indoklás nagy anyanyelvi kihívást jelenthet!

III. A technika bővületében

16. Petőfi – SMS-ben

A Reszket a bokor, mert...című vers születésének előzményeit ismertette, a vers elemzése után, óra végi „desszert”.

Abban az időben az újság hasábjain üzentek egymásnak a szerelmeseik. Hogyan üzenne ma Petőfi? Írd meg SMS-ben!

17. Kosztolányi és a színek

A Mostan színes tintákról álmodom...kapcsán: Napjainkban a postai, kézzel frott levelet nagy mértékben kiszorította az elektronikus levél, ill. az MSN-

üzenetváltás. Milyen szerepük van itt a színeknek? Idézd fel, meséld el, milyen színnel írsz egy-egy barátodnak, milyen betűtípust, milyen MSN-háttérrel használsz! Milyen alapon válogattad éppen ezeket? (Hihetetlenül jól ráhangolja a gyerekeket ez a feladat a Kosztolányi-versre, hiszen saját napi gyakorlatukhoz tudják kapcsolni.)

18. Írj nekem ímélt!

A levél műfaját tárgyalva mindig kitérünk az elektronikus levél sajátosságaira is. Apróság, de nagy öröm a gyerekeknek, ha házi feladat gyanánt tanár nénijüknek írhatnak ímélt „igazából”, számítógépen. Csak győzzük olvasni! Ilyenkor természetesen választ is kapnak tőlem elektronikus formában.

19. Kérdez a robot

A kérdő mondat helyes hangsúlyának, dallamának gyakorlásakor:

Fogalmazd kérdéseket, és hangsúlyozás nélkül, „robothangon” mondd el társadnak! Ő eldönti majd, hogy milyen hangsúllyal, dallammal kell helyesen hangoztatni a kérdő mondatodat.

20. Klip-forgatókönyv

Ismét olyan műfaj, amellyel nap mint nap találkozunk, tehát otthonosan mozognak „benn”, szeretik. Kisebbségek tájéelő verseket transzponálnak. A forgatókönyv tartalmazza a helyszínt, az évszakot, a napszakot; az esetleges szereplőket, kellékeket. Ajánlatos csoportban dolgozni, ilyenkor beoszthatjuk a feladatokat: rendező, asszisztens, kellékes, szereplő. A kamera mozgását szigorúan a vers alapján kérjük, hiszen lényeges a költő nézőpontjának, a bemutatás sorrendjének követése.

Nagyobbakkal nagyszerű Ady-forgatókönyveket készítettünk; kiváló „alapanyag” ehhez a Lédával a bálbán vagy a Párisban járt az ősz című vers. Az „adys” asszociációk a mai, fiatalok által kedvelt, könnyűzenei klipekre rimelnek – biztos a siker!

IV. „Szelídebb vizek” – néhány hagyományosabb játék, feladat

21. Hangcsontváz

Ismert vers, mondóka, osztálynévsor hangoztatása csak magánhangzókkal. Olyan képességet fejleszt, amelyek elengedhetetlenek a hangrend megállapításához, az illeszkedés szabályainak megfigyeléséhez. Lehet rejtvény, feladvány formájában is játszani, egy idő után mindenki gyakorlatra tehet szert a szavak, szövegek „kicsontozásában”. (A játék régi, az elnevezés sajátom: a *magánhangzó mint szótagalkotó* tudatosítása a szótagoláskor, elválasztáskor is hasznos.)

22. Rúzsos lenyomatok

Inkább játék, mint komoly feladat, mivel nagy a tévedés lehetősége. Annál népszerűbb! Az ajakkerekítés magánhangzókat „házi” használatban „csókos” magánhangzóknak nevezzük... Innen az ötlet: ké-

szíts rúzsos lenyomatokat egy fehér lapra, a többiek a formájukból találják ki, melyik magánhangzót formáltad éppen!

23. Fiúnevek, lánynevek, állatnevek

A hangalak és jelentés témakörében kedvelt játékokunk.

Figyeljük meg férfi- és női neveink hangalakját! (Könnyen észreveszik, hogy a női nevek gyakran végződnek *a-ra*. A férfinevek jó része kemény, markáns hangzású.)

A játékok: gyűjts állatneveket, amelyek kiválóan „megfelelnének” fiú- ill. lányneveknek! (A játékos mérce: a magyarul nem tudó külföldi el is hinné, hogy ezek igazán utónevek...)

„Női nevek” pl.: Béka, Gazella, Hiéna, Vipera, Méhecske, Macska, Kutya, Liba, Páva, Pulyka, Bálna, Cápa; „férfinevek”: Borz, Leopárd, Gepárd, Darázs, Tigris, Gúnár, Zsiráf, Teknős, Sün.

24. Versferdítések

Verscímekkel, verssorokkal játszunk. Minden szó helyett rokon értelmű megfelelőt mondunk. Jó játék például vetélkedőkhöz.

Néhány Petőfi-„ferdítés”:

A község határában egy rövid bár (Falu végén kurta kocsma)

Köddé vált elképzelés (Füstbement terv)

Rázkódik a cserje, mert szárnyas repült a tetejére (Reszket a bokor, mert madárka szállott rá)

Hogy hívjalak? (Minek nevezzetek?)

Utazik a pásztor egy csacsin (Megy a juhász számaron)

Kilencedik hó utóján (Szeptember végén)

S egy eszperente „ferdítés”:

Emelkedj fel, ember! Keres nemzedet!

Nesze, eme perc, de elmegy messze, keresheted!

Lesztek-e fegyencek, esetleg teljes emberek?

Erre keressetek feleletet!

25. Ráadás: frissítő testmozgás nyelvtanórán

Hallgassátok figyelmesen a következő szöveget felállva! Amikor a *fel* vagy *föl* szót halljátok, ugorjatok föl, amikor a *le* szócskát, guggoljatok le! (A szavak belsejét is figyelni kell!)

Egészségetekre!

Levelet kaptam Felföldi Elemér barátomtól. Ezt írja:

„Felemelő érzés lehet az Eiffel-torony legtetéről tekinteni! Ha velem lennél, Te is feljöhetsz velem. Bár várd ki a telet, melegben nem kellemes, ha föllelé menetelek... Innen jobban felfedezhetők a madarak is. Elkedvetlenül, ha télen nincs elegendő eleségük, így könnyen felkopik az álluk. Sok kismadárka úgy legyengül, hogy fel se tud röppenni, csak próbálgatja: fel-le, fel-le, fel-le... aztán hamar feladja, feleslegesnek érzi a kísérletezést, földre hull. Lehet, hogy télen jobb nekik délen?”

Holczer József

A piaristák és neveik

A „piarista” szó – még a nem feltétlenül egyházi médiában is – 2010-ben legalább két fontosabb évforduló kapcsán kerül reflektorfénybe. E szerzetesrendnek az alapító Kalazanci Szt. József mellett másik nagy szentje *Pirrotti Szent Pompiliusz*: születésének szeptember 29-én van a **300.** évfordulója. December 7-én pedig a **150** éve született **Takáts Sándorra** (†1932) emlékezünk, akinek mint neves történésznek olvasmányos könyveit még ma is ki-kiadják (pl. *Bajvívó magyarok*). Ha szűkebb körben is, de nyilván előkerül a kortárs piarista *Laczkó Dezső* neve (szintén 1860-ban született), akiről Veszprém múzeumát nevezték el, és *Kornis Gyuláé*, a filozófus-esztéta rendtagé, aki 125 éve látta meg a napvilágot...

A katolikus egyház *szerzetesrendjei* Istennek szentelt közösségek. Mind a férfiakéi, mind a nőkből állók hármassal fogadalommal kötelezik el magukat az Úr szolgálatára. Szegénységet, tisztaságot, engedelmisséget fogadnak. Ezenkívül a legtöbbször van még valamilyen speciális fogadalma is. A piaristák – magyarabban: *kegyesrendiek*, *kegyes tanítóréndiek* – e fogadalma az ifjúság tanítására, nevelésére irányul. Nyelvi rovatunkban szólunk róluk – a nevüket járjuk körül a továbbiakban.

A cikkünk elején már megnevezett rendalapító – akit latinosan és rövidebben Kalazancusnak is szokás nevezni – a 16–17. században élt. Munkatársaival együtt a szegény sorsú gyermekek oktatására kötelezte el magát. Tették mindezt ingyenesen és egyúttal Istennek tetszően. Azaz: a világi tudományok mellett vallásos, erkölcsös ifjúság nevelése lett a fő céljuk. Az 1598-tól létesült iskolák neve latinul, többes szám alanyesetben: *Scholae Piae* = *kegyes iskolák*. Ezt maga Kalazanci Szt. József adta intézményeinknek. Az e rendhez tartozás kifejezésére csakhamar szükség volt ezen szerkezet *birtokos esetére*: *Scholarum Piarum*. A fogadalmait letevő (fogadalmas) piarista rendtag kereszt- és vezetékneve után ez mindig ott szerepelt. (Jelen sorok írója is gyakorta használja az utóneve után ennek az „*Sch. P.*” rövidítését.) Figyeljünk most már erre a „*Piarum*” alakra: fontos ugyanis a benne lévő „*r*”!

Amint e szerzetesrend kezdett Európában terjeszkedni, a *német* nyelvterületen így nevezték el a tagját: *Piarist*. Magyarországon először a felvidéki *Podolinban* jelentek meg a „*kegyes atyák*”: 1642-ben. Még ők is ezzel az „*sz*”-esen ejtett névvel illették magukat. Előbb-utóbb a kiejtés „*s*”-re változott, a szó pedig egy „*a*”-val egészült ki. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára 1704-ben jelöli meg a „*piarista*” szó létrejöttét. Ez *főnév* is; pl. „A piaristák (kik?) tanítják az ifjúságot.” De *melléknév* is lehet, tehát jelzőként állhat ilyen szavak előtt: iskola, rend, rendtag, rendtartomány, szerzetes, iskoladráma, (öreg)diák és így tovább. Érdemes tudnunk, hogy a szó (melléknévi értelmű) magyar megfelelőjét *Kazinczy* jegyezte föl 1775-ben: „*kegyesrend*”.

Elég gyakori a „piarista” szó rövidített alakja: a *piár*. Mivel általában eleve más a szöveggörnyezet, szerencsére nem tévesztjük össze a másik „*piár*”-ral, mármint a PR, azaz a *public relations* betűszó kiejtett alakjával. Egyébként is: a mindennapi kiejtés egyre inkább kitermelte e divatszó „*r*”-zö változatát, a „*piár*”-t, amelyet egy új AkH. minden bizonnyal szentesíteni/véglegesíteni is fog ezen formájában.

A szerzetesrenddel kapcsolatos „*piár*”-ról ezt írja a Nyelvművelő kéziszótár: „Jobbára csak *szűk körben* használatos, enyhén bizalmas és régies jellegű szó.” Hadd cáfoljak: legalább *városi* méretben! Ez év őszétől koedukálttá lesz a rend *kecskeméti* – eddig valóban csak fiúkat tanító-nevelő – gimnáziuma. A megye napilapja a hírt ekképp is tudtul adta (egy fotó alá írva): „Sokak kérését veték figyelembe – a fiúk után jöhetnek a lányok – a *Piárba*.” A rendszerváltás magával hozta, hogy Magyarországon ma már újból több piarista iskolánk lehet. (Az államosítás után csak kettő működhetett.) Sokan büszkék rá, hogy *piárdiákok*, *piárosok* voltak. Iskolaújságok címei is bizonyítják e szó életképességét: *Piár Világ* (Kecskemét), *Piárfutás* (Szeged). A sportversenyeken hagyományos a „*Hajrá, Piár*” buzdítás. És még a közelmúltban is a *kecskeméti Piár Bálnak* országos volt a híre...

Kötőjelet – és: jó helyre!

Ezúttal – jóllehet helyesírási témáról, sőt vétségről van szó – nem fogunk citálni szabálypontokat. Csupán a lényegyet emeljük ki: vagyis ezen írásjelünknek fontos szerepe az *értelemükröz/tet/és*; kétes, félreérthető írás/kép/ esetén pedig az *egyértelművé* tétel. Javítandó példánk mindegyike könyvben jelent meg, nem pedig gyorsmunkát föltételező hírlapokban. Tehát: minden bizonyral lektori szem is végigtekintett a bírálendő szöveggyűtösen...

„A rajzon látható személyiségek (balról jobbra)” közt szerepel – az Élet a régi Kecskeméten c. fotó- és képeslapalbum tanúsága szerint – „*a tüdőbeteg gondozó intézet főorvosa*” is (42. o.). Némi megkönnyebbüléssel vesszük tudomásul, hogy ezúttal nincs egybeírva a gondozóintézet. Ez az *intézet*, melynek főorvosáról szó esik, *a tüdőbetegek gondozására* specializálódott. A szerkezet grammatikailag jelöletlen, tehát egybe kell írni. Szótagszáma azonban már túllépte azt a bizonyos 6-ot. Ilyenkor van szükség a *kötőjelre*. Mellesleg, sőt nagyon is értékelhetően így érhetjük el, hogy se a gondozó, se az intézet ne tűnjék tébécésnek! Tehát: *tüdőbeteg-gondozó* intézet. (Bizony, akadt már példa, tán még intézményi táblán is, például erre: *nemibeteg gondozóintézet!* Természetesen: iménti példánk mintájára kell ezt is kijavítanunk!)

Következő idézetünk kiemelt szerkezetében egyelőre nem is látunk kötőjelet. Pedig szükségünk lesz rá a fönt már vázolt megfontolásból. „Szeptemberben sokak kedvére lehet egy *friss gyümölcsléfacsaró készülék*, amellyel például minden résztvevő facsarhat magának egy pohár friss almalevet” (Teremtésvédelemről lelkipásztoroknak, közösségeknek, 52. o.). Nagyon is értelmes /! közlés: azt jelenti a megjelölt szerkezet, hogy a minap jött ki a gyárból, de legalábbis most került be háztartásunkba/konyhánkba a készülék, mellyel gyümölcslét facsarhatunk. Az összetett mondat további részéből viszont már – igaz, bőbeszédűen avagy ráduplázóan – a valós értelem derül ki. Űti tehát egymást a közlés eleje meg a vége! Az úgynevezett *mozgószabály* értelmében nagyon is indokolt az *átcsoportosítás*, amelyet mindenképp a *kötőjel* segítségével tudunk vizuálisan érzékeltetni: *frissgyümölcslé-facsaró* készülék. Ami azt illeti: végelemzésben erre a helyes alakra itt nincs is szükség. A logikai agyonismétlés ekképp korrigálható: „... sokak kedvére lehet *egy olyan készülék*, amellyel stb., stb.”

Végül a Körkép 2008 238. o.-áról idézzünk: „... például *döglött kutyahúst* enni véghelyzetben sem szabad...” Nos, jobb lenne egybeírni az egészet: *döglöttkutyahúst*; ugyancsak érvényesülhet itt a kötőjeles megoldás mint másik lehetőségünk: *döglöttkutyahúst*. A novellairó azonban nyugodtan élhetett volna a mindkettő szinonimáját jelentő birtokos szerkezettel is: „*a döglött kutya húsát* megenni...”

* * *

Dóra Zoltán

Botoljék, csukoljék

Petőfi Sándornak A Tisza című versét már az alsó tagozatos gyerekek is ismerik. Két sort idézek a költeményből: „Nem akarta, hogy a nyári nap sugára / Megbotoljék hajjai fodrába.”

A *botoljék* a mai nyelvhasználatban már elég ritka, hiszen az íkes igéknek csak a kijelentő mód egyes szám első személyének ragja különbözik az iktelenekétől, a felszólító módú ragok szinte teljesen kivesztek a mai nyelvhasználatból; inkább csak a választékos stílus él vele. Ma helyette a *botoljon* járja, miként a *csukoljék*ot is *csukoljon* váltotta fel. Többen is megkérdezték tőlem, hogy miként vélekedem erről a szóalakról. A válaszom az volt, hogy bár teljesen szabályos felszólító módú igealakokról van szó, sokan érzik szokatlannak, mondhatnám nehézkesnek.

De nézzük, mit ír erről Nyelvművelő kézikötőárunk! Megtudjuk, hogy mintegy hetven ige tartozik abba a csoportba, amelynek a kijelentő mód egyes szám harmadik személyében *-lik*, vagy *-zik* a végződése, s ezeknek „felszólító alakjaiban és néhány egyéb származékában zavaró más-salhangzó-torlódás fenyeget”. (A más-salhangzó-torlódásra íme a példa: *csuklj, *csukljon.) Ennek elkerülésére végett a teljesebb töváltozatot alkalmazzuk, tehát: csukolj, csukoljon.

A teljes felsorolás helyett csupán néhányat mutatok be a szótárbeli igék közül: *botlik, csuklik, fénylik, hámlik, rémlik, érzik, ízlik, habzik, vérzik*. Ezeknek az igéknek tehát a már említett teljesebb töváltozatához kapcsolódnak a toldalékok, a felszólító mód jelén kívül a *-hat, -het* igeképző is. Így: *botol(jon), botolhat, hámolj(on), hámolhat, érezzen, érezhet, ízljen, ízljen*. A Nyelvművelő kézisótárban olvassuk, hogy: „a szóban forgó igék kérdéses alakjaiban a teljesebb töváltozat alkalmazása a helyénvaló, még akkor is, ha ez a forma szokatlan.”

Vannak természetesen olyan igék, amelyeknek a felszólító és egyéb alakjukban nem érezzük ezt a szokatlanságot. Így a *bomoljon, hajoljon, bomolhat, hajolhat* általánosan használt szavak, ám a *csukoljon, csukolhat, rémeljen, rémelhet* szavakat a legtöbbször kerüljük. Ezért a Nyelvművelő kézisótár azt ajánlja, hogy „helyettük körülírással vagy képzőbetoldással tanácsos élni.”

Néhány példa: Az *úgy rémelhet neki* helyett szóba jöhet az *úgy tűnhet föl*, illetve az *úgy tetszhet neki*. A *ne porzzon* vagy a más értelmű *ne porozzon* pedig a *ne verje a port* kifejezéssel cserélhető fel.

A *kifejlik* ige felszólító módú alakja, *kifejljen* szintén félreértésre ad okot, ezért inkább a *kifejldjön* használata ajánlatosabb.

Végezetül tegyük fel a kérdést: Mi legyen a *ne csukolj, ne csukoljon* kifejezésekkel? Az elmondottakból kiderül, hogy semmi kifogásunk nem lehet ellenük, ám ezúttal átalakíthatjuk az ige képzőbetoldással és körülírással. Például így: *Hagyd (hagyja) abba a csuklást!*

* * *

Pappné Szabó Alexandra

A vonatkozó névmások a magyar középiskolások mai nyelvhasználatában

Egy feladatlapos vizsgálat tapasztalatai

A közelmúltban végzett vizsgálatban arra kerestem a választ, hogy napjaink diákjai hogyan használják a vonatkozó névmásokat, illetve, hogy vannak-e olyan jellegzetes hibák, amelyek a – felmérésben részt vett – tanulók többségénél megfigyelhetők.

A névmások szerepéről – röviden

A névmások a szavaknak abba a típusába illeszkednek, amelyek részt vesznek a mondatok szintaktikai szerkezetének felépítésében úgy, hogy önállóan képesek mondatrészi szerep betöltésére.

A névmások előre- és visszautalásokkal szövegkohéziót teremtenek, kaphatnak jeleket és ragokat, de képző csak kivételesen járulhat hozzájuk.

Helyettesíthetik a mondat, tagmondat egy korábban előfordult vagy később említendő szavát, szó szerkezetét, de összefoglalhatják egy mondat vagy akár egy egész bekezdés tartalmát is.

Az ismétlődő főnév névmással helyettesíthető, így a tömörítés, jelentéssel nem bíró szóismétlés elkerülhető.

A vonatkozó névmások használatában a következő szabályokra kell(ene) odafigyelnünk:

Az *aki*-t kizárólag személyekre utaló kifejezésekhez kapcsoljuk. A főmondatban megnevezett konkrét személyre vonatkozik.

Például: *Kati, aki különben nem érdeklődik ilyen dolgok iránt...*

Nem használható vonatkozó névmásként az *aki* több emberből álló csoportot jelentő főneveket követően, mint például *család, cég, iroda, egyetem, csapat, minisztérium, egyesület, társasház* stb.

Ezek után az *amely(ek)* vagy a *mely(ek)* megfelelő alakját használjuk.

Személyátsugárzásnak nevezzük azt a durva hibának tartható – jelenséget, amikor a személyre vonatkozó *aki* névmást személyekből álló csoportokra vonatkoztatják.¹

Például: *Népszerűbbek azok a cégek, akik ebben a helyzetben biztosítást kötnek.*

Egy olyan országról van szó, akiben feltörekvés van.

¹ Kemény Gábor: Nyelvi mozaik, In: Édes Anyanyelvünk XXVI: évf. 3. sz. 6. p.

Helyes: *Népszerűbbek azok a cégek, amelyek ebben a helyzetben biztosítást kötnek.
Egy olyan országról van szó, amelyben/amelyikben feltörekvés van.*

Szomorúan tapasztalom, hogy azokban a médiumokban, amelyeknek egyik fontos feladata lenne a magyar nyelv helyes használatának közvetítése, mind gyakrabban fordulnak elő ilyen jellegű hibák (is).

Írásom készítése közben hangzott el a köztelevízió műsorában az alábbi mondat egy interjúalany szájából: „*Itt van a lakáskezelő cég, akivel szerződést kötöttem*”, és röviddel azután már egy ügyvédtől hallunk hasonlót: „*Kiskereskedői hálózat, aki a motorokat eladja.*”

A *mely*, *amely* és *amelyik* vonatkozó névmások szerepe az, hogy vonatkozó mellékmondatot kapcsoljanak főnévhez vagy névmáshoz. Ezért nem hagyható el mellőlük sem a főnév vagy névmás, sem pedig a mellékmondat.

Például:

*Visszaadom azt a könyvet, amelyet a múlt hónapbanadtól kölcsön.
Az igazgató nem tudta megnézni az aktát, melyet Kati otthon hagyott.*

Helytelen lehet az *amelyik* névmás használata, ha nem több dolog közül az egyikről van szó.

Például: *Készítettem egy egyoldalas vázlatot, amelyiket mindenki megkap.*

Helyes: *Készítettem egy egyoldalas vázlatot, amelyet mindenki megkap.*

Az *ami* a főmondatban főnévvel meg nem nevezett dologra vonatkozik.

Például: *Megkapta, ami jár neki.*

Nádasdy Ádám – a strukturalista nyelvészet képviselője – *A burjánzó vonatkozó* című cikkében² szól arról, hogy napjainkban két különböző változás zajlik az szemünk előtt.

Az egyik, hogy az *ami* terjedni látszik az *amely* rovására.

Az *amelyet* először a beszédben váltotta fel az *ami*, de újabban már az írott szövegben is egyre kevesebb *amellyel* találkozunk. „Pedig választékosabb, igényesebb a beszédünk, ha megtartjuk benne az *amely-ami* kettősségét” – írja Nádasdy.

Az eltelt évtizedekben az átlagemberben kialakult az az elképzelés, hogy mindig az *amely* a helyesebb – mintha egyszerűen az *aki/ami/amelyik* választékosabb megfelelője volna.

Ebből származik a másik – ugyancsak erősödő – jelenség: a hiperkorrekt *amelyezés*. Például: *A főépületben éltek a szerzetesek, amelyeknek száma csekély volt* (itt *akiknek* vonatkozó névmást kellene használni).

A *magyar nyelvhelyességi lexikon*³ azt emeli ki, hogy már több évtizede tart az *amely* kiszorulása a köznyelvből, és a beszélők számára gyakran problematikus a vonatkozó névmások használata.

Az írott és az elektronikus médiában, valamint a hétköznapi beszédben is megfigyelhető, hogy az alábbiak szinte vonzzák az *aki* névmást: *ifjúság, közösség, nemzet, ország, társaság*.⁴

Az is hiba, ha a főnévvel meg nem nevezett dologra, egyfajta túlzott szabályoskodás miatt *amely* vonatkozó névmással utalunk:

Például: *Ez az, amely engem érdekel.*

Helyes: *Ez az, ami engem érdekel.*

Feladatlapos vizsgálatom tapasztalatai

A feladatlapot két csoport töltötte ki: 24-24 tanuló egy gimnázium 9. évfolyamából és ugyanannak a középiskolának érettségi utáni szakképzésben részt vevő tanulói.

Az előbbieket eddigi iskolai éveik során kétszer tanultak a névmásokról, az utóbbiak háromszor, valamint az érettségire való felkészüléskor is, hiszen a témakör az érettségi vizsga szóbeli tételei között is szerepel.

Arra voltam kíváncsi, hogy a két évfolyamban van-e lényeges eltérés a vonatkozó névmások felismerésében; képesek-e csoportosítani őket, illetve jól tudják-e megválasztani a mondatalkotás során, hogy melyik vonatkozó névmást kell használni.

Vizsgálatom nem reprezentatív, csupán tájékozódó jellegű, ezért a középiskolásokra általánosan érvényben lévő következtetéseket nem lehet levonni belőle, de hasznos tapasztalatokkal lettem gazdagabb, miután elemeztem a válaszokat, és bízom benne, a kollégák számára is tanulságos lehet.

² In: Magyar Narancs, 2001. 07. 12. 41. p.

³ Balázs Géza: Magyar nyelvhelyességi lexikon, 216. p.

⁴ Uo. 217. p.

A feladatlapok elemzése előtt megjegyzem: ha elfogadjuk azt, hogy a középiskolában megfelelő az anyanyelvi tanítás, akkor valamivel több hiba van megengedve a 9. évfolyamos tanulóknál, hiszen ők még csak ezután tanulják (újra) a vonatkozó névmásokat

Írásom következő részében egy hosszabb elemzésből csupán néhány jellemzőt szeretnék kiemelni, hogy lássuk, ez valóban így van-e!

Az I. feladat kiegészítendő mondataihoz a *Kis magyar nyelvtan* című könyvből vettem az idézeteket, melyek közül kettő Petőfi Sándor verséből való, a másik három mondatból az egyik népi köszöntő — melyről azt hittem, hogy diákjaink többsége ismeri —, a többi népdalokból származik.

Úgy gondoltam, itt csak elvéve lesznek téves kiegészítések, de sajnos nem ezt tapasztaltam, mert egyik osztályban sem volt senki, aki mindegyik mondatot jól egészítette volna ki.

Ennél a feladatnál a két osztály között lényeges különbség nem látszik. A *János vitézből* származó mondatot a 9. és a 13. évfolyamból is csak három diák pótolta jól.

Az I./b mondatnál az idősebbek 60%-a írta az *amit* névmást, a többiek szinte kivétel nélkül az *ahogy* határozószóval pótolták a hiányt – akárcsak az alsóbb évesek. A következőben a 9. évfolyamból két helyes válasz is van, szemben az érettségizettek teljesen hibás választásaival.

Az utolsó szövegrészletnél is több jó választ adtak a 9. osztályosok, mint idősebb társaik.

A II. feladatnál, ahol a mondatokban szereplő vonatkozó névmásokat kellett aláhúzniuk a diákoknak, a 9. osztályból 16 teljesen jó megoldást látunk, míg a már érettségizettek esetében csak 9 hibátlan volt. Vajon, miért? Nekik jobban kellene tudniuk, hiszen többször, többet tanulták, és az érettségi vizsgán is számot kellett adniuk tudásukról.

Írásom nem tudja megválaszolni a kérdést, de figyelemreméltó, hogy nem adnak több rossz választ az alacsonyabb évfolyamra járók, és az érettségizettek hozzájuk hasonlóan nagy hibákat vétének.

A III. feladatban a felsorolt vonatkozó névmások táblázatban való elhelyezését vártam a diákoktól. Nem nyújtott a 9. évfolyam rosszabb teljesítményt, mint a másik osztály, sőt: itt két teljesen jó megoldás is született – míg a nagyobbaknál nem volt hibátlan.

A helyre utaló névmásokat ismerték fel a legtöbben, és a legnagyobb problémát a melléknévi névmások besorolása okozta.

A IV. feladat 18 mondatot tartalmazott, amelyekben a megadott kettő közül a helyesnek vélt vonatkozó névmást kellett aláhúzniuk a tanulóknak.

A legjobb eredményt mindegyik osztályban – egy hibával – csak két tanuló érte el.

Mindkét korcsoport választásaiban megjelenik a személyátsugárzás. Több mondatban is előfordul, hogy a helyes *amely*, *amelyek*, illetve *amelyben* vonatkozó névmás helyett az *aki*, *akik*, *akiben* névmást tartották jónak.

A *Magyarországon is keressük azokat a gyógynövényboltokat, akik/amelyek kedvet érzenek az életkristály árusításához* mondatnál öt helytelen választ találunk a 9. osztályban, a nagyobbaknál csak egyet.

A *Népszerűbbek azok a cégek, akik/amelyek ebben a helyzetben biztosítást kötnek* esetében már 10 hibás választás fordul elő a kisebbeknél – a már érettségizettek két hibájával szemben.

Az okok mögött talán az is fellelhető, hogy a tanulók egyre többet ülnek a televízió előtt, és azokat a műsorokat nézik leggyakrabban, amelyekből a helytelen nyelvhasználatot tanulják el, és az – sajnos – sokkal inkább rögzül bennük, mint az iskolai tananyag.

A tanulók fele a család főnév esetében mindkét osztályban az *aki* vonatkozó névmást tartotta helyesnek. (*Önhöz fordul egy család, aki/amely eladósodott.*) Szinte azonos eredményeket találunk a többi mondatnál is, valamennyi tanuló megoldásában.

Azt látjuk, hogy az *amelyet* sok helyen *amivel* helyettesítették a tanulók, pl. 60%-uk hibázott az *Ott lógott a kép a szobában, amü/amelyet annyira szeretett.* mondatnál.

Azt is megfigyelhetjük, hogy azokban a mondatokban, amelyekben *amit* vagy annak ragozott alakját kellene használni, gyakran *amelyet* jelöltek a tanulók, pl.: 50%-uk hibázott a *Leégett a művelődési ház, ami/amely kulturális életünk fő akadály* esetében.

Néha úgy tűnik, mintha a tanulók egy része véletlenszerűen választaná ki a szerinte megfelelő alakot, és nem a korábban tanult alkalmazásával.

A *Végre megkapta azt a ruhát, amire/amelyre mindig is vágyott.* mondatban, az összes tanulóknak csupán 25%-a válaszolt jól. Ők azok, akik a feladat többi mondatánál is kevesebbet hibáztak, mint társaik.

Az utolsó feladatban számos alkalommal kevesebbet hibáztak a 9. évfolyamosok, pl.: mindannyian helyesen választották az *amit az amellyel szemben a Megszerettem a tökfőzeléket, ami/amely nem kis dolgot!* mondatban.

Szintén kevesebb rossz választ adtak a *Semmit sem tett ami/amely rossz lett volna* esetében – csak kettőt hibáztak. Az *Ez az, ami/amely engem érdekel* mondatban egyetlen hibás válasz sem szerepel a 9. osztályos diákok feladatlapján.

A *Végre megkapta azt a ruhát, amire/amelyre mindig is vágyott* mondatban a 14-15 évesek 40%-a válaszolt jól – a másik osztály 25%-ával szemben.

Mindenképpen elgondolkodtató, hogy a két évfolyam tanulói – akik között 5 évnyi nyelvtanulás „áll” – alig mutatnak különbséget a hibák számában és jellegében.

Záró gondolatok

Írásom csak röviden szól egy felmérés tapasztalatairól, de úgy vélem, hogy a későbbiekben érdemes lenne egy-egy osztállyal, tanulócsoporthal az iskolában eltöltött éveik alatt többször is kitöltetni vonatkozó névmások használatát vizsgáló feladatlapot, hogy lássuk a változásokat.

Figyelemreméltó, hogy nincs lényeges különbség olyan évfolyamok teljesítménye között, amelyek többévnnyi nyelvtanulás választ el egymástól.

Ok lehet talán az, hogy az érettségi felé közeledve az iskolákban nem ritkán a magyar nyelv tanítására szánt órák nagy részében is irodalommal foglalkoznak, mondván, hogy sok az anyag, és nem végeznének vele, ha nem vennének el a nyelvtanításra szánt időből.

A tanulók keveset gyakorolnak, alig kapnak házi feladatot, hogy a magyar nyelv szófaji rendszerét jobban megtanulják, és helyesen alkalmazzák is tudják.

B. Nagy Ágnes a *Generatív grammatika az anyanyelvi nevelésben*⁵ című írásában foglalkozik ezzel a problémával is, és szól arról: sok esetben a magyartanárok nincsenek kellően felkészítve/felkészülve a nyelvtan oktatására. Lehetségesnek tartja, hogy a tanárok azért nem tanítják (jól) a nyelvtant – mert maguk sem tudják.

Saját középiskolai tanulmányaimra visszagondolva, és a mai közoktatási gyakorlatot is látva, el kell ismernem, hogy nem újkeletű ez a jelenség: korábban is gyakran irodalmat tanultunk nyelvtan helyett, és pedagógusaink szakmai tudásától, a magyar nyelv szeretetétől függött leginkább, hogy mekkora hangsúlyt fektetettek a nyelvtan tanítására.

Az általános iskolában még viszonylag jól megtanultak a középiskolában sajnos feledésbe merülnek, ha nem bővítik/bővítjük és gyakoroltatják/gyakoroltatjuk ezt a tudást.

Minderre a Magyar Nyelv Évét követően még fokozottabban kellene figyelniük.

Felhasznált irodalom

B. Nagy Ágnes: *Generatív grammatika az anyanyelvi nevelésben*, In: *Anyanyelvi nevelési tanulmányok 1. Iskolakultúra*, Pécs 2005. 37–69. p.

Balázs Géza: *Magyar nyelvhelyességi lexikon*, Corvina Kiadó, Budapest 2002.

Jászó Anna (főszerk.): *A magyar nyelv könyve*, Trezor Kiadó, Budapest 1994.

Kemény Gábor: *Nyelvi mozaik*, In: *Édes Anyanyelvünk XXVI. évf. 3. sz. 6. p.*

Magassy László: *Leíró nyelvtan a nyolcosztályos gimnáziumok I–IV. osztálya és az általános iskolák 5–8. osztálya számára*, Trezor Kiadó, Budapest 1993.

Nádasdy Ádám: *A burjánzó vonatkozó*, In: *Magyar Narancs*, 2001. 07. 12. 41. p.

Rácz Endre — Takács Etel: *Kis magyar nyelvtan*, Talentum Kiadó, Budapest 2006.

Feladatlap

I. Egészítsd ki vonatkozó névmásokkal az alábbi idézeteket!

a) Köszönöm szépen a kelmed jó 'karatját,
..... reám nézve nem érdemelt jószág.
b) Számon-bánom, cselekedtem.
c) Éntőlem is irigylik azt a csillagot,
..... a rózsám ablakába
minden este beragyog.

d) Ez a világ nagy,
Te, galambom, oly kicsiny vagy.
e) fűszál van a
tarka mezőbe'
Annyi áldás szálljon e háznak népére!

⁵ B. Nagy Ágnes: *Generatív grammatika az anyanyelvi nevelésben*, 41.p.

II. Húzd alá a mondatokban szereplő vonatkozó névmásokat!

1. Nem tudod mindig megszerezni, amit akarsz, de ha többször is megpróbálsz, megtalálhatod a módját, hogy szerezd meg, amire szükséged van.
2. Arra gondolok, aki ott áll.
3. Azt vehetsz, amit csak akarsz.
4. Azon az asztalon van a telefon, amelyiken a tévé.
5. Olyat hozok, amelyet kérsz.
6. Annyit várok, amennyit kell.

III. Helvezd el a táblázatban az alábbi vonatkozó névmásokat!

ahány, aki, ahol, ahogyan, ami, ahová, amennyi, amilyen, ameddig, ahányadik, amely, amekkora, amerre, ahonnan, amióta

Vonatkozó névmás				
Főnévi	Melléknévi	Határozószói		
		Helyre utaló	Időre utaló	Egyéb körülményre utaló

IV. Melvik vonatkozó névmás használata a helyes? Húzd alá!

1. Vett egy narancsot, amit/amelyet odaadt a testvérenek.
2. Végre megkapta azt a ruhát, amire/amelyre mindig is vágyott.
3. Nem fogadta el a meghívást, ami/amely meglepte a barátját.
4. Magyarországon is keressük azokat a gyógynövényboltokat, akik/amelyek kedvet érzenek az életkristály árusításához.
5. Láttam azt, amiről/amelyről beszéltem.
6. Megszerettem a tökfőzeléket, ami/amely nem kis dolog!
7. Ott lógott a kép a szobában, amit/amelyet annyira szeretett.
8. Semmit sem tett ami/amely rossz lett volna.
9. Az iskolában azok a tanulók maradtak, akik/amelyek még nem írták meg a leckét.
10. Amire/amelyre régóta vágyom, hogy végre elmehessek Indiába.
11. A főépületben éltek a szerzetesek, akiknek/amelyeknek száma csekély volt.
12. Leégett a művelődési ház, ami/amely kulturális életünk fő akadálya.
13. Népszerűbbek azok a cégek, akik/amelyek ebben a helyzetben biztosítást kötnek.
14. Ez az, ami/amely engem érdekel.
15. Készítettem egy egyoldalas vázlatot, amelyet/amelyiket mindenki megkap.
16. Önhöz fordul egy család, aki/amely eladósodott.
17. Van valami, amit/amelyet el kell mondanom!
18. Egy olyan országról van szó, akiben/amelyben feltörekvés van.

ÉRTÉKES ÉS SZÉP KÖNYVEK!

TREZOR KIADÓ

1149 Budapest, Egressy köz 6. (Az Egressy út 46. mellett!)

*Telefon/fax: 363-0276 * E-mail: trezorkiado@t-online.hu (Új cím!)*

Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

Az alábbi könyvek megrendelhetők levélben, telefonon, telefaxon vagy elektronikus postán, illetve hétfőtől péntekig 9–16 óra között (előzetes telefon egyeztetés alapján) személyesen is megvásárolhatók a fenti címen.

ÚJ UTAK AZ ANYANYELVI NEVELÉSBEN ÉS A PEDAGÓGUSKÉPZÉSBEN (Tanulmányok)

24 cm, 172 oldal, ára 2415 Ft

A SZÓKÉPEK ÉS A SZÓNOKI BESZÉD

Retorikai tanulmányok és a 6. Kossuth-szónokverseny anyaga.

24 cm, 284 oldal, ára 2520 Ft

Demeter Katalin: ÉRTÉKŐRZÉS (Tanulmányok)

20 cm, 192 oldal, ára 2520 Ft

Hegedüs Géza: VILÁGIRODALMI ARCKÉPCSARNOK I-II.

200 külföldi író portréja Homérosztól Dürrenmattig.

Két kötet, 24 cm, 764 oldal, ára kötve, védőborítóval 1562 Ft

Hegedüs Géza: AZ EURÓPAI GONDOLKODÁS ÉVEZREDEI

24 cm, 288 oldal, ára kötve, védőborítóval 625 Ft

Hegedüs Géza: A SZÉPIRODALOM MŰFAJAI

24 cm, 168 oldal, ára kötve, védőborítóval 750 Ft

Marshall McLuhan: A GUTENBERG-GALAXIS

A tipográfiai ember létrejötte

24 cm, 332 oldal, ára kötve, védőborítóval 3920 Ft

L. Sz. Vigotszkij: GONDOLKODÁS ÉS BESZÉD

24 cm, 420 oldal, ára kötve, védőborítóval 2900 Ft

Hegedüs Géza: A HALHATATLAN HAMISJÁTÉKOS

Színes, szórakoztató, rövid művelődéstörténeti írások. *21 cm, 152 oldal, ára 448 Ft*

Benczik Vilmos: JEL, HANG, ÍRÁS

Adalékok a nyelv medialitásának kérdéséhez

24 cm, 287 oldal, ára 2310 Ft

Benczik Vilmos: NYELV, ÍRÁS, IRODALOM

kommunikációelméleti megközelítésben

24 cm, 332 oldal, ára 2240 Ft

CS. NAGY-TANKÖNYVCSALÁD: elsőtől nyolcadikig... és tovább!

TREZOR KIADÓ, 1149 Budapest, Egressy köz 6. (Az Egressy út 46. mellett!)

Telefon/fax: (1) 363-0276

E-mail: trezorkiado@t-online.hu * Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

A könyvek megrendelhetők postai szállításra levélben, telefonon, telefaxon vagy elektronikus postán, illetve előzetes telefonos egyeztetés alapján személyesen megvásárolhatók a fenti címen.